

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВНЗ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра богослов'я

КИЇВСЬКА ТРЬОХСВЯТИТЕЛЬСЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ

Магістерська робота

**ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ДО ЧЕСНОТИ ВІРИ ЗГІДНО АДГОРТАЦІЇ
ПАПИ ФРАНЦИСКА CHRISTUS VIVIT**

Студент 6-го курсу Андрій Хомен
Науковий керівник: о. Юстин Міщенко
ліценціат морального богослов'я

Київ–Княжичі 2020

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Авк – Авакума	Флп – Послання до Филип'ян
Бт – Буття	Мр – Євангеліє Марка
Втор – Второзаконня	Мт – Євангеліє Матея
Гл – Послання до Галатів	Од – Одкровення Йоана
Ді – Діяння Апостолів	Пс – Книга Псалмів
Еф – Послання до Ефесян	1 Пт – Перше послання Петра
Євр – Послання до Євреїв	2 Пт – Друге послання Петра
Єз – Книга Єзекиїла	Рм – Послання до Римлян
Єр – Книга Єремії	2 Сам – Друга книга Самуїла
Ін – Книга Ісуса Навина	Сир – Книга Ісуса Сираха
Іс – Книга Ісаї	1 Сл – Перше послання до Солунян
Йо – Євангеліє Йоана	1 Цар – Перша книга Царів
1 Йо – Перше послання Йоана	Як – Послання Якова
1 Кр – Перше послання до коринтян	ККЦ – Катехизм Католицької Церкви
2 Кр – Друге послання до коринтян	CV – <i>Christus vivit</i>
Лк – Євангеліє Луки	ВІЛ – Вірус імунодефіциту людини
1 Тм – Перше послання до Тимотея	СНІД – Синдром набутого імунодефіциту
2 Тм – Друге послання до Тимотея	

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЧЕСНОТА ВІРИ В БІБЛІЙНІЙ І ЦЕРКОВНІЙ ТРАДИЦІЇ	7
1.1. Життя чеснотою віри в Старому Завіті	7
1.2. Новозавітній погляд на чесноту віру.....	13
1.3. Тематика чесноти віри в Церковній Традиції	19
РОЗДІЛ 2. МОЛОДЬ ТА ЇЇ ПРОБЛЕМИ – СПРОБА СИНОДАЛЬНОГО АНАЛІЗУ	24
2.1. Загрози з боку суспільства для розвитку чесноти віри	24
2.2. Три істини щодо зростання у чесноті віри	31
2.3. Особистісні проблеми та їх вплив на розвиток чесноти віри.....	38
РОЗДІЛ 3. ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ДО ВІРИ В ЖИВОГО ХРИСТА	43
3.1. Середовище виховного процесу	43
3.2. Душпастирство покликань до богопосвяченого життя.....	51
3.3. Принципи розвитку чесноти віри для молоді	59
ВИСНОВОК.....	68
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	72

ВСТУП

Апостольське післясинодалльне повчання *Christus vivit* («Христос живе»), Верховного Архиепископа Католицької Церкви, Папи Франциска, присвячене темі: молодь, віра і розпізнавання покликання. Дане напоумлення на сьогоднішній час являється найновішим документом Вселенської Церкви, що спрямований безпосередньо до молоді та всього Божого народу і є довідковим листом для служіння молоді та покликання Церкви, в якому Папа «нагадує про певні переконання нашої віри і водночас заохочує зростати у святості та зобов'язанні щодо власного покликання»¹.

У своєму повчанні Понтифік не зупиняється на всеохоплюваному аналізі молодих осіб, а на тому щоб оглянути дійсність молоді в сучасному світі, її позитиви та негативи, проблеми та шляхи вирішення їх. Папа подає кілька думок щодо молодості, вказуючи на молодого Ісуса, місія якого відбувалася в молоді роки життя – в тридцять років Христос публічно розпочав свою діяльність, а згодом пожертвував своїм життям. Тому «молодість – це оригінальний і стимулюючий період життя, який пережив, освячуючи його, і сам Ісус Христос»². «Молодість – це передусім стан серця, а не вік» (CV 18), що показує певний стан душі через чесноту віру.

Період молодості людина може провести в спосіб розсіяного життя, в результаті якого майбутнє стає убогим і позбавленим суті. З іншого боку, юність можна прожити, плекаючи прекрасні й великі речі, в наслідок чого майбутнє сповнюється життям і внутрішнім багатством³. Таким чином Папа, зважаючи на зовнішні та внутрішні проблеми молоді, наголошує на мудрості розпізнавання, що допомагає особі зрозуміти своє справжнє покликання. «Юність – це благословенний час для молоді особи і благословення для Церкви та світу. Це радість спів надії та блаженство» (CV 135).

¹ Франциск. Апостольське післясинодалльне повчання *Christus vivit*. Лорето 2019, 3.

² *Christus vivit*, 22.

³ Див. Там само, 19.

Проблематика. Кожна особа має свій досвід віри, який показує і позитивний, і негативний. Звертаючи увагу на різноманітну ментальність та безліч проблем молодих людей різних країн, неможливо описати універсальну схему процесу виховання молоді до чесноти віри. Цим і зумовлена проблематика даного дослідження.

Мета. Метою даної роботи – показати чим є справжня віра, а також описати способи досягнення її у вихованні молодого покоління. Глава Католицької Церкви стверджує, що «виховувати – це не ремесло, а підхід, спосіб буття: для того, щоб виховати, треба вийти поза межі себе самого й перебувати між молоддю, супроводжувати її на етапах її зростання, будучи завжди поруч»⁴.

Завдання. Основними завданнями дослідження є:

- зробити аналіз біблійного погляду та Отців Церкви стосовно чесноти віри;
- вказати на головні принципи практикування віри;
- дослідити принципи виховання молодого покоління до віри в живого Христа через виховне середовище та душпастирство покликання до богопосвяченого життя.

Метод. У даній праці використовується аналітичний та синтетичний методи. Спочатку були проаналізовані джерела і література на дану тему, а пізніше синтезовано дану базу матеріалів.

Межі. Дана робота обмежується вченням морального богослов'я, традицією і наукою Церкви, науковою літературою.

Актуальність теми. Тема є актуальною тому, що в ХХІ столітті молодь має необмежений доступ до приємностей і благ цього світу. Дуже багато родин не вміють ввести своїх дітей у світ справжньої віри. Велика кількість молодих осіб обмежує своє релігійне життя тільки до ритуальності.

Огляд основної літератури. В основі дослідження було взято апостольське післясинодальне повчання *Christus vivit* («Христос живе»), Папи Франциска. Для

⁴ *Discorso del Santo Padre Francesco agli studenti delle scuole gestite dai Gesuiti in Italia e Albania // vatican.va (11.05.2020).*

кращого опису даної теми, були опрацьовані інші твори автора, які розкривають актуальні питання. Для порівняльного аналізу було використано енцикліки, наукові праці, коментарі інших авторів, які безпосередньо торкаються подібних досліджень в цій галузі. Для того, щоб критичніше проаналізувати дану тематику було взято *Катехизм Католицької Церкви* і *Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха»*, а також *Документи Другого Ватиканського Собору*.

Головна гіпотеза дослідження. Для того, щоб обґрунтувати подальший основний текст слід зазначити, що віра є джерелом і центром усього релігійного життя. Зростання у чесноті вірі та способи її осягнення виражаються передусім через любов до Бога та ближнього, повсякденні діла та соціальне служіння, життя Таїнствами Церкви та слухання Слова Божого. Віра тісно переплітається зі слуханням, тому що Бог промовляє, а людина слухає (див. Рм 10,17). Зважаючи на проблеми з боку сучасного світу та особистісні перешкоди, віра дає відповідь людині на її тривогу щодо майбутнього, подаючи надію на справжнє життя в Бозі і цим особа виявляє Богу покору та послух вірі.

РОЗДІЛ 1.

ЧЕСНОТА ВІРИ В БІБЛІЙНІЙ І ЦЕРКОВНІЙ ТРАДИЦІЇ

Дотримуючись святої спадщини віри, що міститься у Святій Традиції та у Святому Письмі, увесь народ зі своїми пастирями стало перебуває в навчанні Апостолів і спільноти, у ламанні хліба і молитвах¹.

Зі Святого Письма дізнаємось, що віра є джерелом і центром усього релігійного життя. Людина, живучи в раю, не потребувала віри як чесноти. Вона постала після гріхопадіння тоді, коли Адам і Єва втратили безпосередній зв'язок з Богом.

Крім того, християнська віра вчить, що тілесна смерть буде переможена, коли всемогутній і милосердний Спаситель поверне людині спасіння, втрачене нею з власної провини, вона дає відповідь людині на її тривогу щодо своєї майбутньої долі, дає можливість спілкуватись у Христі з возлюбленими братами, яких забрала смерть, віра подає надію на те, що вони віднайшли у Бога справжнє життя².

1.1. Життя чеснотою віри в Старому Завіті

Згідно Святого Писання Бог постійно укладає Союз з людиною для відновлення зв'язку з Ним. Відповіддю людини на заклик Бога і вимогою Союзу між Богом і людиною є віра, як і в Старому, так і в Новому Завітах. «Обов'язком щодо Бога є вірити в Нього і свідчити про Нього»³, бо «[...] як не вірите, не встоїтеся» (Іс 7,9).

Папа Римський Франциск в енцикліці *Lumen Fidei* («Світло віри»), починаючи свої розважання на тему віри, стверджує, що вона відкриває перед людиною шлях і супроводжує її кроки в історії. Тому важливим є, на думку понтифіка, приглянутись до історії людей Старого Завіту, котрі переживали свою віру⁴.

¹ Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*. Жовква 2002, 84.

² II Ватиканський Собор. Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі *Gaudium et spes*. Львів 2014, 18.

³ Катехизм Католицької Церкви, 2087.

⁴ Див. Франциск. Енцикліка *Lumen fidei*. Рим 2013, 8.

«Вийди з землі твоєї, з твоєї рідні, і з дому батька твого в край, що його я тобі покажу» (Бт 12,1). Цими словами Бог звертається до Авраама, який «вірить Богу і слову Його; він підкорився покликанню і довірив Богові свою долю, покладаючись на його обітницю»⁵, незважаючи на свого батька, який служив іншим богам⁶. Авраам, названий батьком віруючих тільки тому, що у день випробування його віра була настільки тверда, що він був готовий принести в жертву свого сина – Ісаака, в особі якого вже виповнилась обітниця. Тому він є «прообраз і уособлення віруючого і батьком багатьох народів»⁷, усіх тих, кого віра єднає з Ісусом.

Віра тісно переплітається зі слуханням, тому що Бог промовляє, а людина слухає, бо «віра від слухання» (Рм 10,17). Авраам не бачить Бога, але чує Його голос і є зразком послуху віри. «Вірою Авраам, покликаний, послухався і вийшов до краю, що мав узяти у спадщину, і пішов, не знаючи, куди йде» (Євр 11,8).

Бог говорить до Авраама, об'являє себе Богом і називає його по імені. Тому віра набуває особистісного характеру, завдяки якій Бог є Богом особи, Богом Авраама, Ісаака та Якова, який здатний спілкуватися з людиною і укладати з нею Союз⁸.

Віра є відповіддю на Слово, звернене до конкретної особи. Слово, адресоване Авраамові, містить у собі покликання і обітницю про те, що його потомство буде чисельне і він стане батьком великого народу⁹. Віра Авраама завжди буде актом пам'яті, яка не обмежується подіями минулого, а стає здатною відкритись в майбутнє, що тісно пов'язане із чеснотою надії¹⁰.

⁵ Леон-Дюфура К. *Vira* // Мудрий С. (ред.). *Словник Біблійного Богослов'я*. Рим 1992, 145-146.

Див. Бт 15,6: «І повірив Авраам Господеві, й він зарахував йому те за праведність»; Ав 2,4: «[...] а праведний з віри своєї буде жити».

⁶ Див. Іп 24,2: «[...] Так сказав Господь, Бог Ізраїля: Ваші батьки, Терах, батько Авраама й Нахора, давно колись жили по тім боці ріки й служили богам іншим».

⁷ Див. Сир 44,19-20: «Авраам – великий батько багатьох народів: ніхто бо йому не дорівнював у славі. Він дотримав закону Всевишнього, і з ним у союз він увійшов: на тілі його встановив він союз той і в випробуваннях виявився вірним».

⁸ Див. *Lumen fidei*, 8.

⁹ Див. Бт 13,16: «Зроблю твоє потомство, як земний порошок; хто зможе злічити земний порошок, той і твоє потомство злічить»; 15,5-6: «І вивів він його надвір і мовив: Глянь же на небо і злічи зорі, коли можеш їх злічити! І сказав до нього: Таке буде твоє потомство. І повірив (Аврам) Господеві, й він зарахував йому те за праведність»; 22,17: «Я поблагословлю тебе вельми й дуже розмножу твоє потомство, як зорі на небі і як пісок, що на березі моря. Твої потомки займуть міста своїх ворогів».

¹⁰ Див. *Lumen fidei*, 9.

Папа Венедикт XVI в енцикліці *Spe Salvi* («Спасенні надією») у своїх роздумах про віру стверджує, що пізнати Бога – означає отримати надію. «Віра є запорукою того, чого сподіваємося, – доказ речей невидимих» (Євр 11,1). Йдеться про надію християн на майбутнє, що є позитивною реальністю і вказує на їхню відмінність від інших людей. «Віра – не тільки особиста спрямованість до чогось, що повинно відбутися, тобто наше певне сподівання, але й вона щось дає нам: уже тепер завдяки їй ми знаходимо щось з очікуваної реальності, і ця справжня реальність і є для нас доказ речей невидимих»¹¹.

Віра пов'язується із Божим батьківством, з якого виникає створіння, нове життя: «Сара, твоя жінка, вродить тобі сина, і ти назвеш його ім'ям Ісаак» (Бт 17,19). Бог, який кличе Авраама, об'являє себе джерелом, з якого походить усяке життя, Він є Богом Творцем, Тим, хто «кличе те, чого немає, наче б воно існувало» (Рм 4,17). Віра в Бога освітлює глибини єства Авраама, дозволяє йому розпізнати джерело доброти, котра є початком всього, а також визнати, що його життя не походить із нічого чи із випадковості, але з покликання і любові до конкретної особи¹².

В Старому Завіті віра – це «дорога, якою Бог сходить до людини, і якою людина піднімається до Бога»¹³. Вона означає відповідь на вірність Бога усього народу Ізраїлю й, зокрема, пророків і є довгим шляхом, який потрібно пройти, щоб успадкувати обіцяну землю. Історія Ізраїльського народу йде слідами Авраама. Визнання віри Ізраїля виражається у розповідях про благодіяння Бога, про визволення і провід свого народу¹⁴.

Боже світло світить Ізраїлю через діяння Бога та сповнення Його обітниць. В історії вибраного народу були спокуси зневіри, внаслідок чого виникає

¹¹ Венедикт XVI. Енцикліка *Spe Salvi*. Рим 2008, 7.

¹² Див. *Lumen fidei*, 11.

¹³ Павло-Марія від Хреста. *Старий Заповіт джерело – духовного життя* / перекл. Марія Христова, Кармелітка, Рим-Мюнхен 1976, 455.

Новий Завіт ще виразніше наголошує на це: «Без віри не можливо подобатися Богу, бо хто приступає до Бога, мусить вірити, що він існує і дає нагороду тим, які його шукають» (Євр 11,6).

¹⁴ Див. Втор 6,10-11: «Як же приведе тебе Господь, Бог твій, у землю, що про неї клявся батькам твоїм, Авраамові, Ісаакові й Якову, що дасть тобі; великі та гарні міста, що їх ти не будував; хати, сповнені всякого добра, якого ти не нагромадив; викопані, та не тобою, копанки; виноградники й оливкові гаї, яких ти не садив, та зможеш їсти з них досита».

ідолопоклонство, що не пропонує однієї дороги, а дає безліч стежок, які не ведуть до певної мети. Віра, як правдива дорога до Бога, є запрошенням повернутися до джерел світла, яке має намір відкритися кожному особисто. Тому вона пов'язана із наверненням і означає довіритися милосердній любові, яка приймає і прощає, підтримує та скеровує наше життя на правильну дорогу, щоб особисто зустрітися із живим Богом¹⁵. Для зібрання розкиданого людства, Бог вибрав Авраама, закликаючи його вийти із землі своєї, із своєї рідні, і з дому батька свого (див. Бт 12,1), щоб зробити його батьком усіх народів: «Тобою всі племена благословлятимуться» (Бт 12,3).

Бог багато вимагає від Авраама, але й багато обіцяє патріарху. Ягве дає йому сім обіцянок, п'ять із яких має намір виконати особисто. По-перше, зробить з нього великий народ. В єврейській мові є два терміни, що позначають народ: «'am» – люди, і «goy» (גוי) – нація. В Бт 12,2-3 Бог використовує слово «goy», яке позначає не просто народ, а націю, яка живе на своїй землі. Таким чином Бог обіцяє Аврааму привести його в землю і здійснити від нього народ¹⁶. Для того, щоб повірити в цю обіцянку, йому необхідна була віра, бо з людської точки зору воно навряд чи могло здійснитися. Аврааму було уже сімдесят п'ять років (див. Бт 12,4), а Сара надалі залишалась безплідною (див. Бт 11,30) По-друге, Бог клянеться благословити Авраама. По-третє, Він проголошує, що возвеличить і зробить великим його ім'я. Далі Бог обіцяє, що сам Авраам стане благословенням, через якого благословлятимуться інші. І на кінець, Господь ще раз повторяє, що він стане посередником благословення в Божому плані визволення¹⁷.

Вибраний народ, через свою недосконалість зрозумів, що віра зумовлює послух вимогам Союзу-Завіту, який укладений на горі Синай через Мойсея, для служіння Йому як єдиному Живому і Правдивому Богові. Життя і смерть Ізраїля залежало від добровільної вірності в підтримці віри, яка зробила його Народом Божим: «Мовчи, Ізраїлю, і слухай: сьогодні ти став народом Господа, Бога твого;

¹⁵ Див. *Lumen fidei*, 13.

¹⁶ Див. Speiser E. A. «'People' and 'Nation' of Israel», JBL 79 (1960), 157-163.

¹⁷ Див. Каррид Дж. *Бытие*. Минск 2005, 252-253.

слухай же голос Господа, твого Бога, й виконуй його заповіді й установи, що це нині заповідаю тобі» (Втор 27,9-10). Це вказує на те, що «віра є безкорисливим Божим даром, який вимагає покори та сміливості, щоб довіряти та довіритися, і в такий спосіб побачити світлий шлях зустрічі Бога з людьми – історію спасіння»¹⁸.

Через пророків Господь надалі вів Свій народ. «Почуй мене, Господи, почув мене, щоб цей народ зрозумів, що ти, Господи, – Бог, і що ти наворачтаєш їхні серця» (1 Цар 18,37). Під час вечірнього жертвоприношення на горі Кармель, коли віра народу зазнає випробувань, цією молитвою та вірою пророка Іллі вогонь Божий спалює жертву¹⁹. Бог хотів, щоб віра його народу була просвічена і розпалена знаком вогню. Завжди вогонь нерозлучний від діяння Бога, бо ним Господь карає грішні міста, вказуючи на Його діяння та скріплює віру Божого народу²⁰.

В час випробування віри Ізраїля, пророки викривали його ідолопоклонство. Бог завжди вірний Своїх обітниць, але в контексті Союзу воно залежало від віри. Тому віра для пророків стала прийдешньою реальністю, яка буде дарована Богом Ізраїлеві Нового Завіту. Пророки говорили про те, що Бог оновить серця, які від озлоблення перейдуть до віри²¹. Бог вкляде знання: «[...] вкляду закон мій у їхнє нутро і напишу його у них на серці» (Єр 31,33) та послух: «Я вкляду в ваше нутро дух мій і вчиню так, що ви будете ходити в моїх заповідях та берегти й виконувати мої установи» (Єз 36,27), джерелом яких є віра²². Пророк Єзекиїл постійно підкреслює те, що Бог сам бажає відновити стосунки зі своїм народом.

Пророки проголошували всемогутність Бога Ізраїлевого²³. Інколи у них виникали певні сумніви, чи вірити, незважаючи на нібито відсутність Бога серед людей. Але утвердження віри у пророків вплинуло на чисельність учнів та

¹⁸ *Lumen fidei*, 14.

¹⁹ Див. Катехизм Католицької Церкви, 2583.

²⁰ Див. *Старий Заповіт джерело – духовного життя*, 470-471.

²¹ Див. Єз 36,26: «Я дам вам нове серце, і новий дух вкляду в ваше нутро. Я вийму кам'яне серце з вашого тіла й дам вам серце тілесне».

²² Див. Леон-Дюфура К. *Віра*, 147.

²³ Див. Єз 37,13-14: «І зрозумієте, що я – Господь, як відчиню ваші гроби та й виведу вас, мій народ, з гробів ваших, і дам вам дух мій, і ви знову оживете, і я розміщу вас на землі вашій, і зрозумієте, що я – Господь; я сказав і зроблю це – слово Господнє».

слухачів: «Я заховую це свідчення, я запечатаю це об'явлення у серці моїх учнів» (Іс 8,16). Віра пророків щораз то більше гуртувала народ. Вони звіщали уже не народ, а Церкву – спільноту, поєднану непорушною вірою в Бога²⁴.

Союз між Богом і вибраним народом здійснюється через царя. Пророки, згадуючи царя Давида, показують ревну любов Бога до Свого народу²⁵ і стверджують вірність союзові з цим народом²⁶. «У Біблії віра – це непохитне прийняття людиною, незважаючи на всі випробування, слова та волі Божої. Мати віру, бути вірним означає узгоджувати все своє життя із взаємним дотриманням Завіту-Союзу»²⁷. Для Ізраїля Давид назавжди залишається прообразом Месії, Який походить із його роду. Коли виповнився час, Христа називають «сином Давида»²⁸. Бог покликав Давида, подібно як Мойсея, провадити народ²⁹. На своє покликання він відповідає глибокою відданістю Богові, із вдячністю усе приймає від Бога³⁰ та сподівається, що Господь перетворить усі нещастя, які випали на його долю у благословення³¹. Він завжди боровся за Божий народ, навколо якого відбулося єднання усіх колін. Бачивши залежність від Бога, цар Давид свою діяльність проводив згідно віри, що є цілковитою довірою до Нього³².

Віра дає відповідь людині на її тривогу щодо свого майбутнього, подаючи надію на справжнє життя в Бозі. Чеснота віри стає певною вимогою Союзу між Богом і людиною, тому вона є певним обов'язком щодо Бога. Віра є самою відповіддю людини на Його заклик для відновлення Союзу. Це одна і та ж дорога, якою Бог сходить до людини, а людина прямує до Бога, завдяки чому можна повернутися до джерел світла, і в такий спосіб побачити світлий шлях

²⁴ Див. Леон-Дюфура К. *Віра*, 147.

²⁵ Див. Іс 9,6: «Щоб збільшити владу в безконечнім мирі на престолі Давида і в його царстві, щоб його утвердити й укріпити справедливим судом віднині і повіки, - ревність Господа сил це чинить».

²⁶ Див. Пс 89,4-5: «Я заключив союз із моїм вибранцем; поклявся Давидові, слугі моєму: Повіки утверджу твого потомка і по всі роди твій престол збудую».

²⁷ Ланглуа А. та ін. *Святе Письмо в європейській культурі. Біблійний словник*. Київ 2004, 49-50.

²⁸ Див. Мт 1,1: «Родовід Ісуса Христа, сина Давида, сина Авраама».

²⁹ Див. 2 Сам 5,2: «Вже й раніш, ще як царював Саул над нами, ти був тим, хто водив Ізраїля в поле і назад приводив, до того ж і Господь сказав до тебе: Ти будеш пасти мій народ Ізраїля, ти будеш князем над Ізраїлем».

³⁰ Див. 2 Сам 15,25: «Тоді цар звелів Цадокові: “Занеси назад ковчег Божий до міста. Як я знайду ласку в очах Господніх, він поверне мене й дозволить мені побачити його й його житло».

³¹ Див. 2 Сам 16,12: «Може, Господь зглянеться на моє горе й віддасть мені добром замість сьогоднішнього прокльону».

³² Див. Леон-Дюфура К. *Давид // Мудрий С. (ред.). Словник Біблійного Богослов'я*. Рим 2000, 216-217.

зустрічі Бога з людьми. Тому віра пов'язана із наверненням і означає довіритися милосердній любові. Невід'ємними елементами цієї чесноти є слухання та послух, внаслідок чого вона має здатність відкритися в майбутнє, що тісно пов'язане із надією: «Віра є запорукою того, чого сподіваємося, – доказ речей невидимих» (Євр 11,1).

Бог навчив народ сприймати Себе як істинного і, головне, єдиного Бога – Отця й справедливого суддю. Він дав своєму народові надію на Спасителя та в такий спосіб протягом віків підготовляв дорогу для Євангелія³³. «Об'являючи Себе, Бог прагне зробити людей здатними відповісти йому, пізнавати Його і любити Його понад усе»³⁴.

1.2. Новозавітній погляд на чесноту віру

Віра полягає у «безперечно вільній, розумній і абсолютній відповіді, через яку визнаємо правду про Боже Об'явлення, яке виповнилося в Ісусі Христі, і покійно віддаємо самих себе, ввіряючи нашу майбутність Богові»³⁵. Відповідь людини Богові, який себе об'являє, Святе Письмо називає послухом віри: «[...] а тепер же об'явленої через писання пророків, за веліннями предвічного Бога, розголошеної ж для всіх народів, щоб вони повинувалися вірі» (Рм 16,26). «Послух віри означає добровільне підпорядкування почутому слову, тому що його правда гарантована Богом, Який є самою Правдою»³⁶.

Завжди виявляючи покору Богові, беззаперечний послух Авраама Божій вказівці прославив Бога та звеличив Його любов, надійність і милосердя. Його

³³ Див. II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Боже Об'явлення *Dei verbum*. Львів 2014, 3.

³⁴ Катехизм Католицької Церкви, 52.

³⁵ О'Колінз Дж. *Віра* // Мудрий С. (ред.). *Малий теологічний словник*. Івано-Франківськ 1997, 48.

Див. *Dei verbum* 2: «До вподоби було Богові у його доброті й мудрості об'явити Себе самого і явити Таїнство своєї волі (див. Еф 1,9), завдяки чому люди через Христа – Слово, що стало плоттю, – мають у Святому Дусі доступ до Отця і стають учасниками Божої природи (див. Еф 2,18; 2 Пт 1,4)».

³⁶ Катехизм Католицької Церкви, 144.

Див. *Dei verbum*, 5: «Богові, що дарує нам Об'явлення, треба віддати «послух віри» (див. Рм 1,5; 2 Кр 10,5-6). Цим людина добровільно повіряє себе Богові, віддаючи Йому повне підпорядкування розуму і волі, й охоче приймаючи це Об'явлення. Щоб могли відповісти Богові такою вірою, потрібна Божа благодать, яка випереджає людську дію й підтримує її, а також внутрішні порухи від Святого Духа, Який невпинно своїми дарами вдосконалює віру».

віра в Бога стала прикладом для всіх, що жили після нього³⁷. Праведність, яка була зарахована Авраамові³⁸, є тією ж праведністю, коли вірою людина приймає Божественну жертву за наші гріхи – Ісуса Христа: «Того, хто не знав гріха, він за нас зробив гріхом, щоб ми стали Божою праведністю в ньому» (2 Кр 5,21). Саме на історії Авраама ґрунтується новозавітне вчення про викуплення – жертву Ісуса Христа на хресті за гріхи людства. Як Авраам приносив свого сина Ісаака в жертву, так Бог, полюбивши світ, дав Свого Єдинородного Сина³⁹.

Згідно зі словами апостола Павла через віру зростає спільнота вірних: «Тож віра із слухання, а слухання через слово Христове» (Рм 10,17). Цим вираженням він підкреслює зміст слова «віра»: воскресіння вочлоченого і розп'ятого Христа, передаючи ідею про нерозривний зв'язок самої віри і її об'єкта. Основою апостольської місії є звістка про Христа, який являється обіцяною Божою праведністю і ціллю закону⁴⁰.

Тому одна з найосновніших місій Церкви – це навчати віри, звіщаючи про смерть і воскресіння Ісуса Христа. Керигма⁴¹ поєднується із закликом увірувати в Спасителя. «Віра ж веде до навернення, прийняття Хрещення та готовності йти за Христом: так вірую і не посоромлюся, і перед народами віру цю ісповідую, і за ісповідання своє і душу свою покладу»⁴². Бо є «один Господь, одна віра, одне хрещення» (Еф 4,5). Павло говорить, що Бог у Христі об'єднує всіх в одну нову людину і примирив її із собою. Тому, властивістю нового Божого народу, церкви є мир і єдність⁴³.

Смерть Христа заради людей стає найпереконливішим доказом любові. Якщо Ісус проповідував поганським народам, то Він помирає і за своїх ворогів

³⁷ Див. Євр 11.

³⁸ Див. Бт 15,6: «І повірив (Аврам) Господеві, й він зарахував йому те за праведність».

³⁹ Див. паралелі: Бт 22,2: «Бог сказав: Візьми сина твого, твого єдиного, якого любиш, Ісаака, і піди в Морія-край та й принеси його там у всепалення на одній з гір, що її я тобі вкажу»; Йо 3,16: «Бог бо так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в нього, не загинув, а жив життям вічним».

⁴⁰ Див. Бил Г. – Карсон Д. (ред.). *Ветхий Завет на страницах Нового. Т. 4. Послания апостола Павла*. Черкасы 2015, 122.

⁴¹ Див. «Керигма» // сайт: *Українська Католицька енциклопедія*, catholicencyclopedia.in.ua (10.10.2019): «Тема сповнення пророцтв СЗ на Ісусі та на Його ділі, тобто Його смерті та воскресінні (див. 1 Пт 1,10-12) називається апостольською керигмою».

⁴² Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха»*. Львів 2012, 53.

⁴³ Див. *Ветхий Завет на страницах Нового*, 364.

для того, щоб змінити їхні серця. Вірою вони прийдуть до єдиного Бога: «Ви мої свідки, – слово Господнє, – і мій слуга, якого я вибрав, щоб ви знали й вірили мені та зрозуміли, що це я: не було бога, який міг би бути створення перед мною, і не може бути такого, що був би створений по мені!» (Іс 43,10), і будуть його сповідувати як Бога істинного, очікуючи спасіння: «[...] моє спасіння вже надходить, моє рамено судитиме народи» (Іс 51,5)⁴⁴.

У своїх посланнях апостол Павло використовує сім разів фразу *πίστεως Ἰησοῦ*⁴⁵, *pistis Christou*, «віра Христа», чим підкреслює більше вірність самого Христа, аніж віру в Христа, відповідно з об'єктивним поглядом на відкуплення: Рм 3,22; Рм 3,26; Гл 2,16 (двічі); Гл 3,22; Еф 3,12; Флп 3,9. В цих випадках слово «віра» вживається в родовому відмінку, тобто, Христос – той, хто вірить. Грецька конструкція «віра + родовий відмінок» відноситься до імені особи або до особистого займенника «його». Вірність Бога згідно Рм 3,3: «Що ж бо, коли деякі не повірили? Хіба ж їхня невірність знищить вірність Божу?», відноситься до віри Бога; Рм 4,12: «[...] і щоб він був батьком обрізання не лиш обрізаним, але й тим, що ходять слідами віри, яку ще перед обрізанням мав батько наш Авраам», явно означає не віру в Авраама, а віру Авраама. Віра окремих християн не може означати «віру в них», але «їхню віру»⁴⁶.

Апостол Павло пише, що люди не оправдуються ділами закону, але через віру (вірність) Ісуса Христа, і цим увірували в Нього (див. Гл 2,16). В даному уривку автор говорить про віру в протиставленні закону. Згідно цього він бажає передати юридичну ідею, виражену терміном «заповіт» (*διαθήκη*), яка виражена в юридичних документах римської правової системи, використовуючи віру чи довір'я як засіб, завдяки якому передаються блага цій системі⁴⁷.

Павло посилається не на римську ідею юридичного заповіту, а на старозавітню ідею завіту віри, укладеного з Авраамом, Ісааком і Яковом, яка

⁴⁴ Див. Леон-Дюфура К. *Віра*, 147-148.

⁴⁵ Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece 28, Greek-english New Testament, Deutsche Bibelgesellschaft, 2014, 487. Див. Рм. 3, 26: «за час довготерпіння Божого, щоби виявити свою справедливість за нинішнього часу, – щоб він був справедливий і усправедлилював того, хто вірує в Ісуса».

⁴⁶ Див. Макрей Дж. *Жизнь и учение апостола Павла*. Черкасы 2009, 409-410.

⁴⁷ Taylor G. *The Function of ΠΙΣΤΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥ in Galatians*, JBL 85.1, 1. 1966, 58-76.

протилежна до ідеї закону, даного Мойсеєві. Умови договору ґрунтуються на вірі, а не на дотриманні закону. Тому в Гл 2,16 розвиток думки проходить від вірності Христа до віри в Христа⁴⁸.

Основним значенням грецького слова «віра» (*πίστις, pistis*) є «вірність». Вираженням «віра Христова» у вищезгаданих уривках, апостол Павло доводить, що через Ісусову вірність обітниця і благословення Авраама було дароване поганам. У Гл 3,8 він говорить, що Писання, передбачаючи, що Бог оправдує язичників вірою, благовістило Євангелію Авраамові, кажучи: «У тобі будуть благословенні всі народи». Йому була дана обітниця для того, щоб погани стали причасниками спадщини через потомство Авраама (див. Бт 12,3; Гл 3,16), яке є Христос. Закон, даний пізніше, не міг відмінити цієї обітниці, даної Богом, бо вона дарована Його ласкою (див. Гл 3,18)⁴⁹. Тому обітниця спадщини по вірі все ще дійсна, а Христос вірний тому, що робить – спасає людство своїми стражданнями.

Згідно Євангелій час розп'яття Христа стає кульмінацією для світогляду віруючої особи. Святий євангеліст Йоан разом із Марією дивилися на проколоне тіло Христа⁵⁰, склавши своє урочисте свідчення: «І той, який бачив, свідчить те, і правдиве свідчення його; і він знає, що говорить правду - щоб ви теж увірували» (Йо 19,35). Споглядаючи на Його смерть, віра стає сильнішою. Вона проявляється в незмінній любові Христа до людей, задля спасіння. Ця любов, котра показує наскільки Бог любить людину, не поступилася перед смертю, і є тим, у що віримо; її всеохоплюваність долає будь-який сумнів і переконує повністю довіритись Христові⁵¹.

Воскресіння Христа є єдиною і неповторною історичною подією та основою християнської віри: «А як Христос не воскрес, то марна віра ваша» (1 Кр 15,17). Нагадуючи коринф'янам про наслідки Христового воскресіння, Павло повертається до старозавітних уявлень про їх становище. Якщо Христового

⁴⁸ Див. Макрей Дж. *Жизнь и учение апостола Павла*, 411.

⁴⁹ Див. Там само, 414.

⁵⁰ Див. Йо 19, 37: «Споглядатимуть на того, кого прокололи».

⁵¹ Див. *Lumen fidei*, 16.

воскресіння не було, Бог осудить їх за гріхи⁵². Вони будуть «[...] відлучені від прав ізраїльського громадянства й чужі заповітам обітниць, без надії і без Бога в цьому світі» (Еф 2,12). Тому Павло випрацьовує свою основну сотеріологічну думку: спасіння людини стається через її участь у Христі за посередництвом віри.

«Бо коли ми віруємо, що Ісус умер і воскрес, тож так і тих, які послули в Ісусі, Бог приведе з ним» (1 Сл 4,14). Апостол Павло переконує, що віруючі будуть з Христом в час Його пришествя, посилаючись на Христове воскресіння як запоруку воскресіння померлих, які братимуть участь у славі і подіях цього приходу⁵³. Воскреслий Христос є достовірним свідком, гідним віри: «[...] і від Ісуса Христа, що є свідок вірний, первісток із мертвих і володар царів земних. Йому, що полюбив нас і обмив нас від гріхів наших кров'ю своєю» (Од 1, 5). Вираз «свідок вірний», що зустрічається в Старому Завіті (див. Пс 89,38; Іс 43, 10-13), співвідноситься з вічним царюванням покоління Давида і стосується Христа. Таким чином Ісус є ідеальний цар з роду Давида, смерть і воскресіння Якого стало Його вічним царюванням, і царювання Його возлюблених дітей⁵⁴. «Якби любов Отця не воскресила Ісуса з мертвих, якби вона не була здатною повернути до життя його тіло, тоді не була б любов'ю, що заслуговує на повну довіру, здатною освітити навіть смертну темряву»⁵⁵.

Крім віри в смерть і воскресіння Ісуса Христа, повнота цієї чесноти має ще один аспект. У вірі Христос є не просто Тим у кого віруємо, а Тим, з ким поєднуємося. Син Божий став людиною, щоб вповні спасти її для того, щоб уможливити пізнання Бога, прийняти і слідувати за Ним. Він стає частиною людської історії і являється у світ як Той, Хто навчає люд про Нього і об'являє Його: «Ніхто й ніколи Бога не бачив. Єдинородний Син, що в Отцевому лоні, - той об'явив» (Йо 1,18). Тому християнська віра є людською співучастю в Божому

⁵² Див. *Ветхий Завет на страницах Нового*, 250.

⁵³ Див. Там само, 447.

⁵⁴ Див. Бил Г. – Карсон Д. (ред.). *Ветхий Завет на страницах Нового. Т. 3. Деяния св. Апостолов. Общие послания. Откровение*. Черкассы 2013, 472.

⁵⁵ *Lumen fidei*, 17.

Див. Гл 2,20: «Живу вже не я, а живе Христос у мені. А що живу тепер у тілі, то живу вірою в Божого Сина, який полюбив мене й видав себе за мене».

способі бачення різних сфер життя, вона є Його ж очима⁵⁶. «Християнин отримує здатність бачити очима Ісуса, переживати Його почуття, відчувати себе сином так як і Він, бо стає сопричасником його Любові, якою є Дух»⁵⁷.

В Євангеліях і Йоанових посланнях розвивається тема віри як цілісної і повної довіри Христові. У ряді місць підкреслюється віра в те, що Ісус – це Христос: «Кожен, хто вірує, що Ісус є Христос, той народився від Бога;» (1 Йо 5,1), Спаситель світу: «[...] Віруємо не з-за самого твого оповідання – самі бо чули й знаємо, що на правду він – світу Спаситель» (Йо 4,42), що Він посланий Отцем: «Хто вірує в мене – вірує не в мене, а в того, хто послав мене» (Йо 12,44). Тому є два аспекти віри, які між собою тісно взаємопов'язані – віра в Самого Ісуса і в те, що Він говорить. Віра в Його слово – це зустріч з особою Христа. Це дозволяє дізнатися про Бога вже зараз, тому що вірити в Ісуса означає бачити в Ньому Бога і одкровення Його любові, приймати її і відповідати на неї своєю любов'ю⁵⁸. «Віра починає своє діяння у християнині з моменту отримання дару, через Любов, яка вабить нас до Христа і робить нас супутниками на шляху Церкви, паломниці впродовж всієї історії аж до цілковитого сповнення»⁵⁹.

Чеснота віри має еклезіальний вимір, бо життя у вірі стає життям у Церкві. Апостол Павло у своїх посланнях часто наголошує, що всі, хто вірує в Христа становлять одне тіло. Тому Церква, як зібрання людей, є символом Тіла Христового, а головою є сам Христос⁶⁰. Ісус є тим, Який охоплює в собі всіх віруючих, а християни усвідомлюють себе членами цього тіла. Образ Церкви як Тіла Христового підкреслює живий зв'язок Христа з віруючими і всіх віруючих між собою, що становлять одне, не втрачаючи своєї індивідуальності, «бо як в одному тілі маємо багато членів і всі члени не виконують ту саму роботу, отак і ми: численні – одне в Христі тіло, кожен один одному член» (Рм 12,4-5). Ця

⁵⁶ Див. *Lumen fidei*, 18.

⁵⁷ Там само, 21.

Див. Рм 5,5: «Надія ж не засоромить, бо любов Бога влита в серця наші Святим Духом, що нам даний».

⁵⁸ Див. *Вера // Католическая Энциклопедия*, Т. I. Москва 2002, 924.

⁵⁹ *Lumen fidei*, 22.

Див. Гл 5, 5-6: «Ми бо духом з віри очікуємо надії оправдання, бо у Христі Ісусі нічого не означають ні обрізання, ні необрізання, але – віра, чинна любов'ю».

⁶⁰ Див. 1 Кр 12,12: «Так само, як тіло є одне, хоч і багато має членів, і всі члени тіла, хоч є їх і багато, становлять одне тіло, так і Христос».

чеснота може бути тільки церковною, яка визнається в межах Тіла Христового, як спільноти вірних. Почуте Слово Христа переростає в серці людини на відповідь, котра стає визнанням віри⁶¹. Віра Церкви є переконанням в тому, що людське існування обумовлене не тільки звичайною природою, з її психосоматичними властивостями, але зв'язком з Богом, Його любов'ю до кожного⁶².

Вірою довіряємо Богові майбутнє, виявляючи Йому покору та послух вірі. Цією чеснотою людина приймає смерть і воскресіння Ісуса Христа, що являється доказом любові Бога, задля її спасіння. Ця любов перемогла смерть і переконує повністю довіритись Христові. «А як Христос не воскрес, то марна віра ваша» (1 Кр 15,17). Якби любов Отця не воскресила померлого Ісуса, тоді б не заслуговувала на повну довіру. Завдяки чесноті вірі людина поєднується з Богом. Тому вона є людською співучастю в Божому житті. Бог об'являє Себе у трьох іпостасях – Отець, Син і Дух Святий, а відповіддю Богові є віра, яка полягає в добровільній згоді дозволити Йому діяти в житті людини – любити, спасати її і завжди перебувати з нею. Віра в Ісуса і Його Слово дає можливість бачити в Ньому Бога і любов до кожного.

Різні автори часто акцентували на різних аспектах віри, такі як цілковита довіра до Бога в Ісусі Христі, чи на визнанні істин, відкритих Богом і переданих Церквою⁶³. «Віра – це не лише погодження людини на засвоєння запропонованій їй істині, але також і благодатна сила, що дарується Богом»⁶⁴.

1.3. Тематика чесноти віри в Церковній Традиції

Один із найвидатніших Отців Церкви IV ст., Кирило Єрусалимський (315-386), який був прихильником визнання віри, прийнятого на Нікейському Соборі (325),

⁶¹ Див. *Lumen fidei*, 22.

⁶² Див. Яннарас Х. *Вера Церкви. Введение в православное богословие* / [PDF] 95.

⁶³ Див. *Вера*, 924.

⁶⁴ Горішня М. *Отці Церкви II. Частина II: Золота Доба Патристики. Скрипт для приватного вжитку*. Львів 2006, 2.

внаслідок чого впродовж двадцяти років тричі опинився у вигнанні⁶⁵. У своїх хрещальних катехизах Кирило описує головні правди тринітарної віри Церкви, підкреслюючи головні розділи хрещального визнання віри: «про Бога Отця – Творця, про Христа – Воплченого споконвічного Божого Сина й Спасителя, про Святого Духа, який просвітлює людину й продовжує спасенну справу Бога серед людей»⁶⁶.

У своєму вченні Кирило не відділяє віри від учинків, тому не досить лише устами визнавати віру Церкви, але водночас і діяти згідно цим визнанням. Підтвердженням правд віри є тотожним із любов'ю до ближнього⁶⁷, бо «хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога, якого він не бачить» (1 Йо 4,20). «Віруючий отримав віру від інших і повинен передати її іншим. Наша любов до Ісуса і людей спонукує нас говорити іншим про нашу віру. Кожен віруючий – немовби ланка у великому ланцюгу віруючих. Я не можу вірити без підтримки вірою інших, а своєю вірою я допомагаю підтримувати їх віру»⁶⁸.

Людина, переймаючи якусь істину з об'явлення, повинна поглибити її розумом, в чому і допомагає віра. Один із Отців Західної Церкви кін. IV – поч. V ст., головний представник західної патристики, проповідник і письменник, засновник християнської філософії історії, святий Августин Іпонський (354-430) у своєму вченні про співвідношення віри та розуму визначає такими словами: «*Intellege ut credas, crede ut intellegas*»⁶⁹ – з лат. «вірую, щоб розуміти, а розумію щоб вірити». Щоб людина прийняла об'явлену правду, необхідно мати розумні основи того, що вона дійсно Божа, поглиблюючи пізнання правди розумом. Віра спроваджує особу на дорогу цього пізнання і збагачує його зміст⁷⁰.

Святий Августин вів безтурботне життя і зневажав християнство як релігію. З часом він відчував все більшу тривогу, яка супроводжувалася пошуком правди та любові. Після свого навернення Августин пройнявся бажанням повноцінно

⁶⁵ Див. Cyrillus Hierosolymitanus. *Catecheses mystagogicae quinque*, 1 (PG 33, 1059); давньогр. переклад: Кирило Єрусалимський, *Містагогічні катехизи* (Джерела християнського Сходу 21). Львів 2009, 5-6.

⁶⁶ Cyrillus Hierosolymitanus. *Catecheses mystagogicae quinque*, 1 (PG 33, 1059).

⁶⁷ Див. Cyrillus Hierosolymitanus. *Catecheses mystagogicae quinque*, 1 (PG 33, 1059).

⁶⁸ Катехизм Католицької Церкви, 166.

⁶⁹ Див. Августин. *Проповіді*, VII, PL 43, 9.

⁷⁰ Див. Лаба В. *Патрологія: життя, письма і вчення Отців Церкви*. Львів 1998, 383-384.

зустріти Бога, присутність Якого вже дана вірою. Віра і розуміння – це шляхи, що ведуть до цієї зустрічі, тому вони нероздільні і взаємодоповнюють одне одного. Людське пізнання необхідне для прийняття і вираження віри. Розуміння віри наближає людину до Бога, що дозволяє пізнавати Його⁷¹.

Святіший Отець Іван Павло II у енцикліці *Fides et Ratio* («Віра і Розум»), посилаючись на роздуми св. Томи Аквінського, говорить про гармонію розуму і віри і навіть про важливість природи для розуміння Об'явлення. Віра не боїться розуму, але шукає його допомоги і довіряє йому, базується на розумі і вдосконалює його. Розум, просвітлений вірою, звільняється від немочей та обмежень і набуває необхідної сили, щоб здійснити пізнання таємниці Бога в Тройці. Людський розум не повинен заперечувати або принижувати себе, щоб прийняти зміст віри. У будь-якому випадку людина приходять до них через вільний та усвідомлений вибір⁷².

Об'явлені Богом правди можуть видатися незрозумілими для людського розуму. Але віра має в собі більшу впевненість, ніж будь-яке людське знання, тому що спирається на Боже Слово⁷³. Впевненість, яку дає Боже світло, є більшою від тієї, яку дає світло природного розуму⁷⁴.

На батьківщині св. Августина, Північній Африці (Тагаст), віра зберігалася пам'яттю мучеників. Їхній приклад показує справжню віру та любов до Христа. Терпінням тілом та душею, вказують на надію для інших, на нове життя, що «є доказом того, що майбутнє, обітниця Христа – це не тільки очікувана реальність, але й дійсна присутність»⁷⁵. Реальність, яка є доказом речей невидимих, підтверджується і співвідноситься із життям християн, які переживали часи гоніння: «Ви бо й разом із в'язнями страждали і грабунок вашого майна ви з радістю приймали, знаючи, що маєте багатство краще і постійне» (Євр 10,34).

⁷¹ Див. Т. Dzidek. «Prezentacja – antologia tekstów – dyskusja» // *Mistrzowie teologii*, лютий 2000, opoka.org (30.10.2019).

⁷² Див. Іван Павло II. Енцикліка *Fides et Ratio*. Київ-Львів 2000, 43.

⁷³ Див. Катехизм Католицької Церкви, 157.

⁷⁴ Див. Ф. Аквінський. *Сумма теології*, II-II: *Большой трактат «О главных добродетелях»*, Киев 2014, 171. «Сума теології» – (лат. *Summa Theologiae*) – один з найвідоміших трактатів Томи Аквінського. Входить до числа класичних філософських і богословських праць, один із визначних зразків середньовічної європейської думки.

⁷⁵ *Spe Salvi*, 8.

Посилаючись на апостола Павла (див. Рм 8,24-25), Августин схиляється до думки, що людина одночасно вірить і надіється, рушієм чого постає любов: «Хто істинно любить, той, без сумніву, істинно вірить і сподівається»⁷⁶. Якщо немає любові без надії і навпаки, так немає їх двох без віри. Із сповідання віри народжується надія, що супроводжується любов'ю, яка перевершує їх⁷⁷.

Віра – з грец. *hypostasis*, суть, тобто те, що лежить в основі очікуваного і упевненість в невидимому⁷⁸. У контексті Євр 11,1, на що посилається в енцикліці *Spe Salvi* папа Венедикт XVI для визначення віри, Тома Аквінський, який належав до філософської традиції в XIII ст. не погоджується із цим і пояснює це так:

Віра є постійний стан душі (*habitus*), завдяки якому вічне життя починається в нас, змушуючи розум погодитися з невидимим». Поняття «суті» [«субстанції»], отже, змінене в тому сенсі, що через віру в нас уже присутній предмет нашого очікування: все, правдиве життя. І саме тому, що сам предмет уже присутній, ця присутність прийдешнього вселяє також упевненість: це прийдешнє ще не видно у зовнішньому світі (воно не «виявляє себе»), але оскільки ми носимо його в собі як початкову і динамічну реальність, уже зараз народжується певне уявлення про нього⁷⁹.

Тома Аквінський у першому томі другої частини трактату «Про Божі чесноти» (частина II-II: «про віру») «*Сумми теології*» мислить так: у різних чеснотах є різні об'єкти. Те, що очікується є об'єктом надії. Воно, не будучи об'єктом віри, не може бути включене у визначення віри, оскільки віра належить розуму як підпорядкованому розпорядженню волі, вона повинна бути визначена як до своєї мети, до об'єктів тих чеснот, які удосконалюють волю, серед яких знаходиться і надія. Виходячи з цього, у визначення віри включений об'єкт надії⁸⁰.

У своєму наступному запереченні Тома Аквінський каже, що віра удосконалюється любов'ю, а не надією, оскільки любов – це форма віри. У визначення віри належало б включити те, що потрібно любити, а не те, на що треба сподіватися, бо любов може відноситися як до видимого, так і до

⁷⁶ Див. Августин. *Енхиридион Лаврентію или о вере, надежде и любви*. Киев 1996, 117.

⁷⁷ Див. Соломаха І. *Духовний потенціал віри, надії, любові // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. Київ 2014, 231.

⁷⁸ Див. *Spe Salvi*, 7.

⁷⁹ Там само, 7.

⁸⁰ Див. *Сумма теології*, II-II, 56; 59.

невидимого, як до наявного, так і до відсутнього. Надія завжди пов'язана із відсутнім та невидимим, тому потреба любові в такій мірі відповідає природі віри⁸¹.

Віра Церкви – це віра в триєдиного Бога – Отця, Сина і Святого Духа, який просвітлює кожну людину. Тому не достатньо лише устами визнавати віру, але й діяти згідно цієї віри. Визнання правд віри є тотожним із любов'ю до ближнього. Любов до Ісуса і людей спонукає передавати віру іншим. Вірою людина приймає об'явлену істину, яку, за допомогою розуму поглиблює. Віра і розум є шляхом, що веде до зустрічі з Богом. Віра має більшу впевненість, ніж будь-яке людське знання, тим не менше вони не заперечують одне одного, а навпаки доповнюють для глибшого пізнання Бога. Чеснота віри вдосконалюється любов'ю до Бога та ближнього і виражена повсякденними ділами, бо «[...] віра без діл не приносить плоду? Авраам, наш батько, чи не ділами виявився праведним, коли був приніс на жертвовник Ісаака, свого сина? Бачиш, що віра співдіяла з його ділами, і його віра удосконалилася ділами» (Як 2,20-22).

⁸¹ Див. *Сумма теології*, II-II, 56; 59.

РОЗДІЛ 2.

МОЛОДЬ ТА ЇЇ ПРОБЛЕМИ – СПРОБА СИНОДАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Для висвітлення проблематики цього розділу спочатку будуть перераховані конкретні явища в суспільстві, котрі перешкоджають розвитку чесноти віри. Наступним етапом наведуться три істини, згідно яких об'являється Бог Отець, Син і Дух Святий, Який дозволяє увійти в серце Христа та допомагає зростати у вірі та її вдосконалювати¹. В третьому підрозділі описуватиметься про особистісні проблеми молодшої особи та їх вплив на розвиток чесноти віри.

2.1. Загрози з боку суспільства для розвитку чесноти віри

Молода особа на початку XXI ст. занурена у світ, в котрому є безліч різного виду загроз для розвитку і збереження чесноти віри. У свою чергу, Папа Франциск, знаючи про ці загрози, пробує їх пояснити, чому вони взагалі існують і як краще їх уникати, відкидувати від себе та шукати вирішення. В посинодальному посланні до молоді Понтифік стверджує, що сьогоднішній світ різними способами маніпулює свідомістю молодшої особи. Є багато молодих людей, котрі саме через маніпулятивний світ переживають глибокі рани своєї особи.

Молоді особи, через свою віру зазнають різноманітних переслідувань, включаючи смерть. Деякі з них живуть в умовах війни, внаслідок чого стають жертвами страждань у різний спосіб: викрадення, вимагання, насильства, торгівлі людьми, рабства, сексуальної експлуатації. Молодь, через певний примус або брак альтернатив іде на злочин і насильство, що пов'язано із наркоторгівлею, тероризмом, злочинні групи чи діти-солдати². Такі рішення та дії призводять до масових убивств, які можуть чинитися задля самого вбивства,

¹ Див. *Christus vivit*, 130.

² Див. Там само, 72.

знищення майна без розбору, викрадення невинних людей, яких викрадають задля пропаганди власної ідеології³.

Молоді особи стали жертвами ідеології та інструменталізму, внаслідок чого перетворюються на індивідуалістів, ворогів, які недовіряють одне одному, стають здобиччю нелюдських проектів і руйнівних планів політичних груп чи економічної влади. Інші потерпають від різних форм нового соціального середовища, що зумовлене великою кількістю абортів, поширенням ВІЛ, різними формами залежності (алкоголь, наркотики, азарт, порнографія тощо), становищем дітей вулиці, котрим бракує дому, родини та економічних ресурсів⁴. В таких випадках «молоді особи можуть сказати Богові лише те, що вони сильно страждають, що їм занадто складно йти вперед, що вони вже нікому не вірять»⁵.

За даними Організації Об'єднаних Націй, станом на 2018 рік у світі нараховувалося близько 37,9 мільйона ВІЛ-інфікованих, більшість з яких живуть в країнах Південної та Східної Африки. При цьому антиретровірусну терапію отримало 23,3 мільйона заражених осіб. Кількість нових випадків інфікування ВІЛ у порівнянні з 2017 роком лишилася незмінною і становить 1,7 мільйона людей⁶. Об'єднаною програмою Організації Об'єднаних Націй з ВІЛ/СНІДу зазначено, що в 2020 році реєструватимуть 500 тисяч нових інфекцій. До 2030 року це число скоротиться до 200 тисяч⁷.

Папа Франциск звертає увагу на молодь кризового світу, яка стикається з принципом «використай і викинь», згідно якого молоді тіла використовують у рекламі з метою продажу, де модель краси не адресована тій чи іншій молодій особі, внаслідок чого дорослі прагнуть украсти юність іншого для себе⁸. Тому спостерігається ще одна проблема, яка виражається на взаєминах між молоддю і дорослими. Інколи старші особи не намагаються передати основні цінності життя, що перешкоджає переданню віри, особливо в тому середовищі, де бракує

³ Див. Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis*. Львів 2011, 24.

⁴ Див. *Christus vivit*, 73-74.

⁵ Там само, 77.

⁶ Див. Мехед Н. У Східній Європі кількість ВІЛ-інфікованих зростає на третину – ООН // *dw.com* (16.07.2019).

⁷ Див. УНІАН. В ООН мають намір перемогти СНІД до 2030 року // *unian.ua* (19.11.2014).

⁸ Див. *Christus vivit*, 79.

свободи вираження, де молоді заборонено брати участь у житті Церкви.⁹ Власним прикладом дорослим потрібно надихати молодь, доброю порадою і реальною допомогою. У свою чергу, молоді особи повинні плекати повагу та довіру до старших і належним чином шанувати гідні традиції¹⁰. «Старші повинні любити молодших, дбати за них, бо вони ще не мали часу щось зробити, за що би їх можна було шанувати. Натомість молодші повинні дивитися на старших як на тих, які вже пробиваються в житті, яких вже можна за щось подивляти»¹¹. Митрополит Андрей Шептицький наголошує, «хто відкидає авторитет старших, легко відкине авторитет батьків, а відтак і кожен інший авторитет у народі. Вкінці дійде до того, що буде відкинений авторитет Церкви, Бога і всякої етики»¹².

В апостольському повчанні *Evangelii gaudium* («Радість Євангелія») Понтифік перераховує деякі причини розриву в переданні християнської віри:

Відсутність можливості діалогу для діалогу в сім'ї, вплив засобів інформації, релятивістичний суб'єктивізм, непогамовне споживацтво, яке розкручує ринок, відсутність душпастирської опіки найбільш вразливих, брак сердечної гостинності в наших інституціях і трудність для нас знову повернутися до містичної відповіді віри в плюралістичному релігійному середовищі¹³.

В такому суспільстві, яке розбите напруженнями і конфліктами, що спричинені індивідуалізмом і егоїзмом, слід виховувати почуття дійсної справедливості, яка веде до пошани особистої гідності кожного, почуття справжньої любові, щире піклування і безкорисливе служіння іншим, найперше убогим та потребуючим¹⁴. Тому й «виникають численніші групи добровольців, які намагаються оточити турботою самотніх осіб, людей, що змагаються з особливими проблемами, і тих, хто потребує відповідного виховного оточення, аби перебороти згубні звички і повернути собі віру в сенс життя»¹⁵.

⁹ Див. *Christus vivit*, 80.

¹⁰ Див. II Ватиканський Собор. Декрет про апостолят мирян *Apostolicam actuositatem*. Львів 2014, 12.

¹¹ Патріарша комісія у справах молоді. *Молодь у Церкві третього тисячоліття*. Львів 2009, 41.

¹² Шептицький А. *Пастирське послання «До української молоді» // 150 думок Митрополита Андрея Шептицького*. Львів 2015, 117.

¹³ Франциск. Апостольське повчання *Evangelii gaudium*. Рим 2013, 70.

¹⁴ Див. Іван Павло II. Апостольське післясинодальне повчання *Familiaris consortio*. Львів 2008, 37.

¹⁵ Іван Павло II. Енцикліка *Evangelium vitae*. Рим 1995, 26.

В сучасному світі порнографія, гомосексуалізм чи проституція не вважаються небезпечними для суспільства. Тому дуже часто молоді особи обговорюють між собою різного роду питання, які стосуються відмінності чоловічої і жіночої ідентичності, гомосексуалізму. На сьогодні біомедичні науки і технології запроваджують ідею постійної зміни тіла – вміння впливати на ДНК, можливість вкласти в тіло штучні елементи. Розвиток нейрологічних наук є великим ресурсом, але водночас породжує антропологічні та етичні питання¹⁶. Внаслідок цього людина може забути, що життя є даром, що вона створена і тим самим обмежена, може вважати, що її легко використає той, хто має технологічну владу¹⁷. Причиною цього являється відмежування тіла людини від поняття особи та пізнання всієї правди про особу виключно емпіричним науковим спостереженням, що не являється єдиним джерелом знань про світ і людину. Тому, задля правди, природничі науки повинні відкриватись на філософію та богослов'я¹⁸. З іншого боку, як говорить Другий Ватиканський собор, «розвиток біологічних, психологічних та соціальних наук не тільки допомагає людині краще пізнати саму себе, а й дає їй можливість прямо впливати на життя суспільства, вдаючись до технічних методів»¹⁹. Як результат, Собор постановив, що «у душпастирській праці слід визнавати і застосовувати не тільки богословські засади, а й, достатньою мірою, відкриття світських наук, насамперед психології та соціології, щоб і віруючих допровадити до чистішого й більш зрілого життя у вірі»²⁰.

Наступною проблемою, яку торкає Папа Франциск є цифрове середовище, що впливає на спосіб навчання і розвиток критичного мислення, надаючи перевагу образу, а не слуханню та читанню²¹. Інтернет та соціальні мережі є площею, на якій молоді особи проводять багато часу, легко зустрічаються, спілкуються, проводять активне громадянство і полегшують обіг незалежної

¹⁶ Див. *Christus vivit*, 82.

¹⁷ Див. Francis. Encyclical *Laudato si'*. Vaticano 2015, 107.

¹⁸ Див. Кришталь Г. *Моральне богослов'я: Етика статевої і подружнього життя. Скрипт для студентів*. Львів 2009, 74.

¹⁹ *Gaudium et spes*, 5.

²⁰ Там само, 62.

²¹ Див. *Christus vivit*, 86.

інформації. Також електронні ресурси є великою можливістю зустрітися із молоддю та залучити до душпастирських ініціатив та діяльності²².

Цифрове середовище має в собі позитивний феномен, але необхідно визнати і побачити обмеження й недоліки. Новітні мережеві технології впливають на життєдіяльність людини. Великий обсяг інформації та прискорення її обробки людиною через інформаційні технології впливає на розвиток розумових здібностей. Внаслідок цього особа є перевантаженою і перестає логічно мислити, скорочується кількість інноваційних ідей і самостійних розумових процесів, а суспільство в цілому виступає пасивним інформаційним споживачем. Поява соціальних мереж сприяє небажанню спілкуватися в реальному світі з реальними людьми, звикаючи до віртуальних співрозмовників, що спричиняє порушення духовного і емоційного зв'язку між людьми²³.

Цифровізація у сучасному світі спричинює безробіття, внаслідок чого людська праця в окремих процесах не буде потрібна. Багато операцій, які виконують працівники, мають потенціал до автоматизації. За даними *European Commission*, близько 60% усіх професій мають щонайменше 30% видів діяльності, які можуть бути автоматизовані за допомогою сучасних технологій. Приблизно 50% поточних робочих місць у світі можуть бути автоматизовані. Тому багато робочого часу, який би міг сприяти суспільному благу, може бути звільнено для постійного навчання та проявлення творчості²⁴.

Віртуальна дійсність є місцем самотності, маніпуляцій, використання і жорстокості. Різні медіа можуть наражати на ризик залежності, ізоляції і поступової втрати із реальною дійсністю, перешкоджаючи розвитку справжніх міжособистісних стосунків. Є веб-канали, в яких поширюється контрацепція, порнографія, що спотворює у молоді бачення людської статевої, використання осіб із сексуальними намірами чи розвиток азартних ігор²⁵. Порнографія показує інструменталізований підхід до людської особи, що веде до сексуального

²² Див. *Christus vivit*, 87.

²³ Див. Федів В. *Людина у сучасному інформаційному просторі* // bsmu.edu.ua (11.03.2020).

²⁴ Див. *Threats and opportunities from automation and robotisation* // europa.eu (24.03.2020).

²⁵ Див. *Christus vivit*, 88.

використання людського тіла, а статевість позбавлена контексту любові та дітонародження²⁶. Французький лікар-педіатр Жером Лежин сказав, що контрацепція означає любов без дитини, штучне запліднення означає дитину без любові, аборт являється вбивством дитини, а порнографія є вбивством любові²⁷. Тому статеve виховання, повинне спрямовуватись до правильної статевої культури, бо «статевість є цінністю всієї людської особи – тіла, почуттів і душі – і найглибше своє значення виявляє в тому, що веде особу до самовідданості в любові»²⁸. Зі статі людська особа на біологічному, психологічному і духовному рівнях отримує характеристики, які визначають людину чоловіком або жінкою, що зумовлюють зростання на шляху зрілості і входження у суспільство²⁹. Тому «статевість – фундаментальний компонент особистості, один із її способів буття, самовиявлення, спілкування з іншими, почуттів, вираження і пережиття людської любові»³⁰.

Fake news є ще одним із негативних феноменів цифрового середовища, який призводить до втрати почуття правди, де факти підлаштовуються під власні інтереси окремих однодумців. Це явище стосується і Церкви та її пастирів³¹. Засоби масової інформації можуть сильно діяти на психіку споживачів, зокрема на молодь, в емоційному та інтелектуальному, моральному і релігійному плані. Не вшановуючи гідності людини, вони стають носіями деструктивних ідеологій та zdeформованих поглядів на життя, сім'ю, релігію, мораль³².

У своєму посланні до молоді святий Іван Павло II звернувся такими словами: «Молоде, не піддавайтеся фальшивим ілюзіям і короткотривалій моді, що часто залишають трагічну духовну порожнечу! Відкидайте примани грошей, консумізму і підступного насилля, які тепер пропагує мас-медіа»³³. Тому молодь,

²⁶ Див. *Моральне богослов'я: Етика статевої і подружнього життя*, 146.

²⁷ Див. Kokoszka A. *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*. Część III. Tarnów 1999, 247.

²⁸ *Familiaris consortio*, 37.

²⁹ Див. Конгрегація у справах віровчення. Декларація про деякі питання статевої етики *Persona humana*. Рим 1975, 1.

³⁰ Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові // Вибрані документи Церкви про католицьку школу, виховання, освіту*. Цит. за: Конгрегація католицької освіти. *Orientamenti educativi sull'amore umano*, 292.

³¹ Див. *Christus vivit*, 89.

³² Див. *Familiaris consortio*, 76.

³³ Венедикт XVI. *Божя революція*. Жовква 2009, 30.

яка прагне утвердити власну особистість, має перед собою виклик – взаємодіяти з реальним і віртуальним світом³⁴.

Святіший Отець згадує про велику чисельність молодих осіб, які мігрують в інші країни світу. Молода особа, яка добре почала себе реалізовувати за межами країни, почала добре фінансово заробляти, знайшла більше перспектив у конкретній галузі, аніж на території своєї держави, побачила можливості, які допомагають їй себе втілити в суспільство, більше немає бажання повертатися, знаючи, що тут набагато менше зароблятиме, її можливості не до кінця втіляться, і не знаходяться перспективи в тій чи іншій галузі. З цим пов'язана освіта, де студенти прибувають до багатших держав, аби здобути знання, конкретну спеціальність, що допоможе з більшою користю служити власній землі. І це найбільше стосується молоді, яка, перебуваючи за межами своєї держави, може втратити повагу до неоціненного культурного спадку власної землі³⁵.

«Мігранти нагадують нам про первісну умову віри, а саме про те, що ми «чужинці на землі й захожі» (Євр 11,13)» (CV 91). Мігруючи за межі своєї держави, люди можуть почувати себе чужинцями, приниженими. Це стає дуже прикро, бо в силу життєвих обставин мігранти їдуть, щоб вижити, шукаючи можливості забезпечити себе та рідних, мріють про краще майбутнє і прагнуть створити умови, щоб реалізувати його. Це породжує так звану ксенофобну ментальність, що стосується біженців, неповнолітніх мігрантів, які не мають змоги вчитися і розвиватися. Їх часто використовують із політичними цілями породжують в них страх і тривогу. Інші наражаються на важкі розчарування, де торгівці людьми використовують слабкість мігрантів, які зазнають психологічного і фізичного насильства³⁶.

У своєму повчанні *Amoris Laetitia* («Радість Любові») Глава Католицької Церкви звертає увагу на вимушену еміграцію внаслідок воєн, переслідувань, крайньої бідності, несправедливості, яка несе негативні наслідки для родинного життя. Ці обставини для родин змушують батьків торгувати тілами чи органами

³⁴ Див. *Christus vivit*, 90.

³⁵ Див. Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio*. Львів 2011, 68.

³⁶ Див. *Christus vivit*, 92.

своїх дітей, займатися проституцією. Різного роду переслідування християн у багатьох частинах світу є великим випробуванням як і для Вселенської Церкви, так і всієї міжнародної спільноти. Тому, слід підтримувати всі зусилля задля полегшення життя родин і християнських спільнот у їхніх рідних країнах³⁷. Бо «ніхто не може з байдужістю дивитися на умови життя своїх братів, котрі, пригнічені великою бідністю, загрузли в неосвіченості та потерпають від непевності за майбутнє»³⁸.

Папа Франциск наголошує на існування різних типів зловживань: влади, економічні, свідомості, сексуальні³⁹. Молодь часто стикається з обманом, ілюзіями, брехнею, сумнівними ідеалами заможного життя, внаслідок чого найбрутальніші доходять до вершин успіху, а решта, у зв'язку з невдачами, впадають в інші залежності – алкоголізм, наркоманія і неприборканий еротизм⁴⁰.

Перечислені проблеми, які є більш зовнішніми, несуть в собі велику загрозу розвитку віри. Попри загрози з боку суспільства слід пам'ятати, що Христос присутній у цих хрестах молодих осіб, а Церква, – як Його знаряддя, проявляє свою допомогу та підтримку. Людина своїм публічним богопоклонінням, молитвою, покутою, добровільним прийняттям на себе турбот і життєвих труднощів, завдяки чому уподібнюється до стражденного Христа (див. 2 Кр 4,10), може досягти сердець ближніх і спричинитися до спасіння усього світу⁴¹.

2.2. Три істини щодо зростання у чесноті віри

Перша істина пов'язана із тим, що за будь-яких обставин Бог безмежно любить кожну людину. «Це Божа любов, яка знає набагато більше про підйоми, а не падіння, про примирення, а не заборони, про надання нових можливостей, а не осуд, про майбутнє, а не минуле»⁴². Основним вибором християнина є увірувати в Божу любов, що стає подією у його житті – зустріч з Особою, яка надає життю

³⁷ Див. Франциск. Апостольське післясинодальне повчання *Amoris Laetitia*. Рим 2016, 46.

³⁸ *Populorum progression*, 74.

³⁹ Див. *Christus vivit*, 98.

⁴⁰ Див. *Молодь у Церкві третього тисячоліття*, 162.

⁴¹ Див. *Apostolicam actuositatem*, 16.

⁴² *Christus vivit*, 116.

нову перспективу⁴³. Доказом такої любові є сам Бог, який «так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в нього, не загинув, а жив життям вічним» (Йо 3,16). «Віра показує нам Бога, який віддав за нас свого Сина і дарує нам тверде переконання, що це правда: Бог є любов!»⁴⁴.

Папа Венедикт XVI у своїй енцикліці *Caritas in veritate* («Любов у правді») описує про любов у правді, яка є лицем особи Христа, а для людей стає покликанням любити своїх братів у правді Його задуму⁴⁵. Правда – це світло розуму і віри, через яке розум доходить до природної і надприродної правди любові, значенням якої є дарування себе іншому, приймання і сопричастя⁴⁶. Тому любов до Бога не можна відділяти від любові до ближнього. Христос вказує на подібність єдності Божих Осіб і єдності синів Божих у правді та любові, яка показує людині, що вона – єдине створіння на землі і повною мірою віднаходить себе через щире дарування себе самої⁴⁷.

В контексті основної заповіді любові до Бога для вибраного народу – «Слухай Ізраїлю!» (див. Втор 27,9), що становило суть віри Ізраїля, Воплочений Син притягує усіх до себе і поєднує цю заповідь із заповіддю любові до ближнього (див. Мр 12,29-31). Любити один одного – це найбільша заповідь, яка зводить нас до любові, що з'єднує Отця і Сина. Кожна людина є провідником любові, що йде від Христа і проходить через братів, яких любимо. Але християнин повинен всім своїм життям показувати, що християнство – це любов до ближніх. «Бо як Бог полюбив нас безкорисливою любов'ю, так і віруючі з любов'ю нехай піклуються про людину, спонукувані тим самим бажанням, з яким і Бог пошукує людину»⁴⁸.

Тут Ісус вимовляє ще одне Своє велике одкровення. Якщо запитати Його: «На якій підставі Ти говориш нам про любов один до одного?» Він відповість, що немає більшої любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх (див. Йо

⁴³ Див. Венедикт XVI. Енцикліка *Deus caritas est*. Львів 2011, 1.

⁴⁴ *Deus caritas est*, 39.

⁴⁵ Див. Венедикт XVI. Енцикліка *Caritas in veritate*. Львів 2011, 1.

⁴⁶ Див. *Caritas in veritate*, 3.

⁴⁷ Див. *Gaudium et spes*, 24.

⁴⁸ II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Ad gentes*. Львів 2014, 12.

15,13). Христос віддав життя Своє за друзів своїх. Він мав право говорити нам про любов. Багато хто говорить іншим, щоб любили один одного, між тим, як все їхнє життя показує зворотне. Ісус же дав учням заповідь, яку Сам виконав, подавши приклад⁴⁹. Віра, що діє через любов, спричинює те, що добрі справи християнина світять перед людьми блиском надприродної краси, а люди, бачачи ці добрі діла, прославляють Бога⁵⁰.

«Віра без любові не приносить плоду, а любов без віри була б почуттям постійно підвладним сумнівам. Віра і любов потребують одне одного, даючи таким чином обом змогу реалізуватися»⁵¹. Попри свої життєві труднощі, помилки чи сумніви, які найчастіше трапляються в молоді роки життя, молода особа не повинна зневіритися в собі та своїй діяльності, а довіритися Божій присутності, яка виявляється в Його любові. «Віра освітлює всі речі новим світлом і виявляє Божий план щодо цілісного покликання людини, тим самим спрямовуючи розум до справді людських розв'язок»⁵². Божа педагогіка полягає в тому, що Він не згадує помилки, а цим самим навчає, кожного у різний спосіб. «Божа любов більша за всі наші протиріччя, всі наші слабкості й усі наші дріб'язковості»⁵³. Тому «з любов'ю, просвітленою світлом розуму і віри, можливо досягнути більш гідні для людини цілі розвитку»⁵⁴.

Папа Павло VI в енцикліці *Populorum progressio* («Розвиток народів»), висвітлюючи різні рівні процесу розвитку людини, ставить на їхній вершині поряд з вірою «єдність у любові до Христа, який закликає всіх людей як дітей Божих брати участь у житті живого Бога, Отця всіх людей»⁵⁵. Тому «християнська віра бере участь у розвитку, не розраховуючи на привілеї чи владні позиції, ні на заслуги християн, які є поряд зі своїми обмеженнями, вона

⁴⁹ Див. Баркли У. *Комментарии к Новому Завету, Комментарии на Евангелие от Иоанна* / [Еруб] глав. 15,11-17: Жизнь избранных Христовых.

⁵⁰ Див. Шептицький А. *«Аскетично-моральні твори»*. Рим 1978, 175.

⁵¹ Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Венедикт XVI. Апостольський лист *Porta fidei*. Львів 2017, 219.

⁵² II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen gentium*. Львів 2014, 11.

⁵³ *Christus vivit*, 120.

⁵⁴ *Caritas in veritate*, 9.

⁵⁵ *Populorum progressio*, 21.

покладається лише на Христа, до якого спрямоване кожне справжнє покликання цілісного людського розвитку»⁵⁶.

Папа Венедикт XVI у енцикліці *Spe salvi* говорить про християнську надію, яка є потужним запасом суспільних можливостей на службі цілісному людському розвитку, якого потрібно шукати у свободі та справедливості. Надія додає відваги розуму і наділяє його силою скеровувати волю. Віра викликає надію, а любов у правді живиться нею і виявляє її⁵⁷. Тому чеснота віри є ознакою любові Бога і породжує любов. Вона є світлом, яке розвіює темряву світу і дає мужність жити та діяти⁵⁸.

Церква завжди звертає увагу на присутність первородного гріха у соціальних умовах та суспільних структурах. «Ігнорування того, що людина має зранену природу, схильна до зла, є причиною великих помилок у сфері виховання, політики, суспільної діяльності та моралі»⁵⁹.

Друга істина полягає в тому, що віра в Христа спасає, бо в Ньому життя відкривається любові. Це пов'язане із дією Божою в житті людини, що є невід'ємним елементом віри. Тому вона повинна бути діяльною, очевидно – «як тіло без душі мертво, так само й віра без діл мертва» (Як 2,26). Про це свідчить сам Ісус Христос, Який у своєму земному житті не просто навчав суспільство, але й діяв згідно свого навчання, не відкидаючи того, хто Його відкинув, зціляючи, оздоровляючи і воскрешаючи. Тому чеснота віри є публічною чеснотою, як каже Христос: «Не бійся! Тільки віруй» (Мр 5,36). Приймаючи дар віри, отримуємо синівське буття і спасіння. «Віра знає, що Бог став дуже близький нам, що Христос був даний нам як великий дар, який нас внутрішньо перетворює, живе в нас і обдаровує нас світлом, яке освітлює початок і кінець життя – увесь життєвий шлях людини»⁶⁰.

⁵⁶ *Populorum progression*, 12.

⁵⁷ Див. *Caritas in veritate*, 34.

⁵⁸ Див. *Deus caritas est*, 39.

⁵⁹ *Caritas in veritate*, 34; див. Катехизм Католицької Церкви, 407; Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus*. Рим 1991, 83.

⁶⁰ *Lumen fidei*, 20.

Ця діяльність здійснюється згідно віри людей. В історії про воскресіння лазаря в Євангелія від Івана, Христос говорить і водночас запитує Марту, сестру померлого лазаря: «[...] хто в мене вірує, той навіть і вмерши – житиме! Кожен, хто живе і в мене вірує, – не вмере повіки. Віриш тому?» (Йо 11,25-26). У відповідь Ісусові вона сказала: «Так, Господи, вірую, що Христос єси, Божий Син, який гряде у світ цей» (Йо 11,27), після чого Христос воскрешає померлого лазаря, бо «полюбивши своїх, що були в світі, полюбив їх до кінця» (Йо. 13, 1).

Бог спасає людину через визнання гріхів, тому елементом діяльної віри є Таїнство Покаяння. Папа наголошує на тому, що віра проявляється у нашому покаянні та примиренні з ближнім. Він прощає «[...] сімдесят разів по сім» (див. Мт 18,22), як сам був навчав: «[...] кожен, хто вірує в нього, через його ім'я одержує відпущення гріхів» (Ді 10,43). У такий спосіб Бог знову показує свою дію в житті людей. «Ми маємо просто прийняти це з безмежною вдячністю радістю того, що нас полюбив настільки сильно, ще до того, як ми могли собі це уявити»⁶¹, тому що «Він перший полюбив нас» (1 Йо 4,19). Віра – це милосердя Боже, яке звільняє від провин⁶².

Таїнство Покаяння спонукає людину жити в гармонії з Христом, у «Його любові до Отця в Святому Духові, Його любові до людей, кульмінаційним проявом якої стала невинна жертва Його життя»⁶³. Покаяння є відповіддю людини на милосердну любов Бога. Приносячи Богові «жертву хвали, тобто плід уст, які визнають його ім'я» (Євр 13,15) людина бере участь у пророчому служінні Христа, поширюючи живе свідчення про Нього своїм життям у вірі та любові⁶⁴. Таїнство Покаяння сприяє необхідному наверненню серця до любові милосердного Отця⁶⁵.

Людина, яка розуміє свою вину перед Богом та ближнім, потребує почути слово Божого прощення, яке виражається у Його любові. Це слово являється зверненням, в якому особа, що вчинила гріх, з вірою і розкаянням довіряє себе

⁶¹ *Christus vivit*, 121.

⁶² Див. Там само, 123.

⁶³ Іван Павло II. Післясинодальне апостольське повчання *Pastores dabo vobis*. Львів 2018, 49.

⁶⁴ Див. *Lumen gentium*, 12.

⁶⁵ Див. II Ватиканський Собор. Декрет про служіння і життя пресвітерів *Presbyterorum ordinis*. Львів 2014, 18.

Богу, осуджуючи себе саму, віддає честь милосердній любові Божій. Слово Божого прощення, яке адресоване всьому Божому народу, знаходить свою останню історичну незворотність в Ісусі Христі, Розп'ятого і Воскреслого, в тих, хто в любові солідаризувався з грішниками, і в діянні віри, надії та любові, серед мороку власного гріха, прийняв це слово, дане самим Богом⁶⁶.

Сучасне суспільство старається розпізнати в подіях, потребах і прагненнях справжні ознаки присутності Бога або його провидіння⁶⁷. Попри безмежну любов Бога, через яку Він діє в людському житті, Христос завжди перебуває і живе з людиною, що і є третьою істинною, бо «Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому» (1 Йо 4,16). Ісус помер і воскрес заради того, щоб вічно перебувати з нею: «[...] я з вами по всі дні аж до кінця віку» (Мт 28,20). Віра полягає в добровільній згоді дозволити Господу зустрітися з особою, любити і спасти її. Це досвід, який ґрунтується на дружбі з Христом, на особистому спілкуванні з Ним, на чому й тримається християнське життя⁶⁸.

Сидячи по правиці Отця, Ісус постійно діє у світі, щоб привести людей до Церкви, з'єднати із Собою, живлячи власним Тілом і Кров'ю, зробити кожного учасником свого життя у славі. Через віру людина пізнає сенс власного земного життя і з надією на майбутні блага виконує діло, доручене Отцем, і працює над спасінням⁶⁹. Христос формує людину на свій образ так, що риси його божественної природи променіють в ній через святість і справедливість, через добре й сповнене чеснотами життя. Перебуваючи в Христі, через свої добрі вчинки особа стає доброю людиною і цим випромінює красу цього образу⁷⁰.

У одній із проповідей апостол Павло підкреслює те, що Христос живе у своїх вірних: «Живу вже не я, а живе Христос у мені. А що живу тепер у тілі, то живу вірою в Божого Сина, який полюбив мене й видав себе за мене» (Гл 2,20), що складає свідчення всього мирянського життя, яке базується на вірі, надії та

⁶⁶ Див. Ранер К. *Основание веры. Введение в христианское богословие*. Москва 2006, 582-583.

⁶⁷ Див. *Lumen gentium*, 11.

⁶⁸ Див. *Christus vivit*, 129.

⁶⁹ Див. *Lumen gentium*, 48.

⁷⁰ Див. Іван Павло II. Енцикліка *Veritatis splendor*. Київ 2013, 73.

любові⁷¹. «Сюди входить акт глибокої довіри до Христа, який допомагає нам жити так, як Він жив – у глибокій любові до Бога та своїх сестер і братів»⁷².

В таїнстві Воплочення і Відкуплення Спаситель з'єднався із кожною людиною. Попри ознаки Його відсутності на тлі зростаючих в історії подій, що виглядають плідними в обсягу різних систем, світоглядів і устроїв, Христос є присутній завдяки єдиній і неповторній повноті – правді та любові. В людській дійсності перебуває неторканний образ і подоба самого Бога. Бо людина – це єдине на землі створіння, яке Бог хотів для себе мати⁷³.

Папа Франциск наголошує на мужніх місіонерах, які покликані скрізь свідчити Євангелію своїм життям, а тим самим свідчити віру у Воскреслого Христа. Бо віра в Його слово – це зустріч з особою Ісуса. Воскреслий Христос «силою свого Духа діє в серцях людей, не тільки запалюючи в них прагнення майбутнього світу, а й оживотворяючи, очищуючи і зміцнюючи бажання, за допомогою яких людська родина прагне зробити своє життя гуманнішим і підпорядкувати цій меті всю землю»⁷⁴. З вірою у Воскреслого молодь може творчо і з надією впоратися із складним завданням, займаючи становище служіння, як слуги на весіллі, які послухали Христа, за наказом Його Матері: «Що лиш скаже вам – робіть» (Йо 2,5)»⁷⁵. Мужність місіонерів полягає в тому, щоб не чекати до завтра, бо молодь – це не «потім», а «зараз» Бога, який прагне плідності через силу, сміливість та винахідливість, що сприяє зростанню життя⁷⁶. Через місіонерський дух віра виявляється в голошенні Доброї Новини.

Через насіння Слова у серці кожної людини діє Святий Дух, який вділяє людині світло й сили, щоб могли відповісти своєму найвищому покликанню. Завдяки Йому, людина через віру споглядає і розуміє таємниці Божого плану⁷⁷. У світлі віри і роздумах над словом Божим особа пізнає Бога, шукає Його волю,

⁷¹ Див. *Apostolicam actuositatem*, 16.

⁷² *Veritatis splendor*, 88.

⁷³ Див. Іван Павло II. Енцикліка *Redemptor hominis*. Львів 2008, 13.

⁷⁴ *Gaudium et spes*, 38.

⁷⁵ Див. *Christus vivit*, 173.

⁷⁶ Див. Там само, 178.

⁷⁷ Див. Іван Павло II. Енцикліка *Redemptoris missio*. Жовква 2011, 28.

бачить присутність Христа в кожній людині та правильно розуміє справжнє значення та вартість земних речей⁷⁸.

Увірувавши в Божу любов, яка «влита в серця наші Святим Духом, що нам даний» (Рм 5,5), людина зустрічається з живим Христом, який віддав своє життя за кожного, цим самим показавши приклад правдивої любові до ближнього, значенням якої є дарування себе іншому, приймання і сопричастя. Тому невід'ємним елементом чесноти віри є безпосередня дія Бога в житті людини, який через земне життя Свого Єдинородного Сина не просто навчав чи давав вказівки, але й діяв згідно цього навчання, незважаючи на тих, хто Його відкинув. Діяльність Бога проявлялася в зціленні, оздоровленні хворих, у воскресінні мертвих, через покаяння та віру людей. У світлі чесноти віри особа пізнає Бога, бачить Його присутність та проявляє любов до Нього та ближніх. Бог, знаючи про людські упадки, гріхи, суспільні проблеми, настільки полюбив людину, що задля неї Христос став Воплоченим Сином, щоб завжди перебувати з нею.

2.3. Особистісні проблеми та їх вплив на розвиток чесноти віри

Глава Католицької Церкви у своєму повчанні вказує на те, що серед молоді поширюється депресія, наслідком чого є різні можливі негативні ситуації – самогубство, смуток, муки сумління. Молода особа часто зустрічається із невдачами, ранами від поразок свого життя, від сумних спогадів, розчарувань, відчуття провини за те, що не впорався, несправедливості, нестачі почуття любові чи визнання⁷⁹.

Все це являється причиною духовної чи фізичної смерті і спричинює гріховний вчинок, відділяючи людину від Бога. У первинному Божому задумі смерті не було. Смерть є карою за людські гріхи (див. 1 Кр 15,56), яка прийшла у світ внаслідок гріхопадіння людини, що є причиною всіх людських бід і заплатою за гріх (див. Рм 6,23). «Гріх – це перш за все стан особи, який

⁷⁸ Див. *Apostolicam actuositatem*, 4.

⁷⁹ Див. *Christus vivit*, 83.

виявляється у вчинках, а гріховний вчинок – це свідоме й добровільне порушення Божої заповіді»⁸⁰. «Гріх відділяє нас від Бога, відкидає Христову звістку й порушує заповідь любові; гріх це зрада сумління, зловживання даром свободи, ображення інших Божих дітей і завдання шкоди Церкві, членами якої є кожен з нас»⁸¹.

Гріх як відкинення совісті спричинює упадок віри (див. 1 Тм 1,19). Чеснота віри є єдиним світлом, яке розвіює темряву світу⁸², тобто гріх. У одній зі своїх проповідей Папа Франциск, посилаючись на Євангеліста Йоана, що Бог є тим світлом, яке світить в темряві (див. Йо 1,5), наголошує на визнанні гріхів. Часто молода особа соромиться говорити свої гріхи, але Понтифік говорить про блаженний сором як про християнську, людську чесноту, як доброчесність доброго. Таїнство Примирення стає місцем зустрічі з Христом, який чекає людину такою, якою є. Господь дарує нам цю благодать і мужність завжди йти до нього з правдою, бо правда – це світло⁸³.

«Чеснота є постійним і твердим нахилом робити добро»⁸⁴. Зростання у чеснотах не відбувається без труднощів через гріх. Найголовнішим моментом в зростанні у чесноті віри є визнання гріхів через Таїнство Покаяння, в якому особа примирюється з Богом та Церквою (див. ККЦ 980). Папа Франциск наголосив, що «лікувати рани серцець, відчиняти двері, визволяти, розповідати, що Бог є добрим, що Він усе прощає, що Бог є Батьком, що Він є ніжним, що Він завжди на нас чекає»⁸⁵ є місією Церкви.

«Деколи всі сили, мрії та ентузіазм юності в'януть через спокусу замкнутися в собі, у власних проблемах у зраних почуттях, у наріканнях і зручності»⁸⁶. Понтифік закликає молодь не переставати слухати Божий заклик до прощення, до примирення зі своїм ближнім та любові до нього. Для того, щоб отримати

⁸⁰ Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 758.

⁸¹ Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Конгрегація католицької освіти. *Dimensione religiosa dell'educazione nella scuola cattolica*, 343.

⁸² Див. *Deus caritas est*, 39.

⁸³ Див. *Benedetta vergogna* // vatican.va (29.04.2013).

⁸⁴ Катехизм Католицької Церкви, 1833.

⁸⁵ *Папа Франциск: Місія Церкви – звіщати Євангеліє в убогості* // catholicnews.org.ua (05.02.2015).

⁸⁶ *Christus vivit*, 166.

прощення слід відрізнити особу грішника від гріха, що означає ненависть до зла і любов до іншого, визнаючи його слабкість та бачити в ньому Божий образ⁸⁷.

«Свобода створіння не тільки походить від Бога, але може бути вжитою щодо Бога і проти Бога, попри створювальну всемогутність і всевладність Бога. З огляду на єдність любові Бога і ближнього треба пам'ятати, що гріх звернений проти Бога і проти ближнього водночас»⁸⁸.

За Старим Завітом віра означає відповідь на вірність Бога угоди вірністю усього народу і кожної особи зокрема⁸⁹. За Новим Завітом чеснота віри полягає в добровільній згоді дозволити Богові любити, спасати і завжди перебувати з людиною, на любові до Бога та ближнього, а також вірою оправдується грішник і отримує дар Святого Духа, спасіння, через смерть і воскресіння Ісуса Христа⁹⁰. Учительський уряд Церкви, базуючись на Святому Письмі, говорить про послух віри, тобто послух вимогам Союзу-Завіту, що проявляється в добровільному підпорядкуванні Слову Божому, прославленні Бога та звеличанні Його любові⁹¹.

Папа Венедикт XVI у своєму післясинодальному повчанні *Verbum Domini* («Слово Господнє») вказує на корінь гріха – неслухання Слова Божого, порушення Завіту, звертаючи увагу на радикальний послух Ісуса аж до хресної смерті за людські гріхи. Завдяки послуху між людиною і Богом встановлюється Новий Завіт і надається можливість примирення, яке робить людину відкритою на спасіння⁹².

Зважаючи на різного роду гріховність, молодим особам потрібно нагадувати про віру в те, що Христос живе і постійно цікавиться людиною, що відображається у розумінні культу, який не може обмежуватися до деяких вибраних моментів і не може бути вписаний до певних місць. Бо кожна сфера людини не існує без культу. Цим культом є власне життя християнина, це Тіло

⁸⁷ Див. Конференція єпископів Руанди. *Лист католицьких єпископів до вірних з нагоди спеціального року примирення в Руанді*. Кігалі 2018, 17.

⁸⁸ Рагнер К. *Гріх* // Мудрий С. (ред). *Короткий теологічний словник*. Львів 1996, 115.

⁸⁹ Рагнер К. *Віра* // Мудрий С. (ред). *Короткий теологічний словник*. Львів 1996, 82.

⁹⁰ Див. Йо 13,34; Гл 2,20; 3,2; Катехизм Католицької Церкви, 166.

⁹¹ Див. Євр 11; Рм 1,5; 16,26; 2 Кр 10,5-6; *Dei verbum*, 5; Катехизм Католицької Церкви, 144.

⁹² Див. Венедикт XVI. Післясинодальне апостольське повчання *Verbum domini*. Львів 2011, 26.

Див. Флп 2,8: «Він понизив себе, ставши слухняним аж до смерті, смерті ж – хресної»; 1 Йо 2,2: «Він – примирення за наші гріхи, і не лише за наші, а й за гріхи усього світу».

вірною, що є храмом Святого Духа (див. 1 Кр 6,19). Етична діяльність людини, що базується на вірі сприймається як культовий акт чи релігійна відповідь Богові⁹³. Митрополит Андрей Шептицький у одному із послань наголосив:

Бо християнин – це людина, що своїм розумом визнає за правду все те, що Христос об'явив, а свята Церква подає до вірування. Тому-то перша і найважливіша річ для християнина – знати свою віру... Та цього не досить. Він мусить щиро полюбити її й жити так, як вона наказує. Бо мертвою є віра такого християнина, що не має у своєму житті діл віри⁹⁴.

«Віра в Ісуса веде до надії, яка долає межі, до впевненості, яка базується не тільки на наших якостях і здібностях, а й на Слові Божому, на запрошенні від Нього»⁹⁵. Часто молода особа стикається із власним страхом, тривогою, що забирає надію і породжує життєві перешкоди та сумніви. Папа Франциск порівнює ці труднощі із човном під час бурі і зауважує те, що людина не є самодостатньою, тому закликає не боятися помилитися чи ризикнути, а вийти з Христом на глибину, запросити Його до човнів власного життя, вручити Йому свої побоювання, пересвідчити, що з Ісусом на борту не потрапити в корабельну аварію, бо Він вносить спокій і повертає на добро все те, що трапляється, навіть жахливе⁹⁶. «Навіть якщо ти допустиш помилку, ти завжди можеш підняти голову й розпочати заново, оскільки ніхто не має права вкрасти в тебе надію»⁹⁷.

Віра виявляється в голошенні Доброї Новини, яка очищає та зціляє. Віра повинна бути публічною, прикладом якої є сам Ісус Христос. Віра у Христа приносить плоди у вигляді прославлення Бога та подяки за Його благодіяння, відчуття справедливості і щира любов до ближнього⁹⁸. «Христос живе у своїх вірних – це свідчення всього мирянського життя, яке базується на вірі, надії та любові»⁹⁹ і постійно цікавиться людиною. Молодь, сповнена духом віри та впевненості у собі прагне змінювати світ навколо і робити добрі діла, при цьому потребує душпастирської підтримки, гідний приклад того чи іншого виховника,

⁹³ Див. Падовезе Л. *Вступ до патристичного богослов'я*. Львів 2001, 114.

⁹⁴ Шептицький А. *Пастирське послання «Правдива віра» // 150 думок Митрополита Андрея Шептицького*. Львів 2015, 30.

⁹⁵ *Christus vivit*, 141.

⁹⁶ *З нами у човні Ісуса, який вгамовує бурю* // vatican.va (13.04.2020).

⁹⁷ *Christus vivit*, 142.

⁹⁸ Див. II Ватиканський Собор. Декрет про екуменізм *Unitatis redintegratio*. Львів 2014, 23.

⁹⁹ *Apostolicam actuositatem*, 16.

доцінення того, що вона робить, сприяння в розвитку її ініціатив, ідей чи пропозицій.

Якщо молода особа втратила внутрішню силу, мрії, ентузіазм і великодушність, то слід нагадати як Ісус постав перед померлим сином удовиці і закликав: «Юначе, кажу тобі, встань!» (Лк 7,14), що показує Його живу присутність, що *Christus vivit* («Христос живе»). У багатьох є прагнення Бога, справжнє бажання розвинути здібності, пошуки гармонії з природою, в інших – велика потреба спілкування, тобто, молодь прагне іншого життя. Це внутрішні сили, які очікують слова, заохочення та підбадьорення¹⁰⁰. Зростання кількості духовних покликань і залучення мирян до церковного життя на їхньому шляху до святості та апостоляту вимагає оновлення, розвитку служіння таїнства Примирення та духовного наставництва¹⁰¹.

¹⁰⁰ Див. *Christus vivit*, 84.

¹⁰¹ Див. Конгрегація у справах духовенства. *Священик – служитель Божого милосердя*. Львів 2018, 139.

РОЗДІЛ 3.

ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ДО ВІРИ В ЖИВОГО ХРИСТА

У даному розділі розкривається тема «Виховання молодого покоління до віри в Живого Христа», яка охоплює в собі такі підтеми, як середовище виховного процесу, душпастирство покликань до богопосвяченого життя, які повинні плекати непохитну віру, що пронизує усі їхні слова та вчинки, яка буде випромінюватися радістю та надією, і тим самим будуть чуйними та уважними до зростання у чесноті віри молодих осіб, допомагаючи їм долати труднощі. Останньою підтемою є накреслити головні принципи виховання молоді до чесноти віри.

3.1. Середовище виховного процесу

Першочерговим та найважливішим середовищем розвитку чесноти віри є родина. Вона являється домашньою Церквою, яка, як і Вселенська, потребує невинно і наполегливо проголошувати Євангеліє. Процес тривання в Слові Божому і вірність йому в учинках, життєвих позиціях, а також у проголошенні його іншим є справжнім засвідченням і одночасно поглибленням глибокої віри¹. Сім'я, як «домашня Церква» є простором, де здійснюється передача і поширення Євангелія. Усвідомлюючи цю місію, сім'я є вісником Слова Божого. У ній батьки передають Євангеліє дітям, а діти батькам і тим самим сім'я стає проповідницею для багатьох інших сімей і того середовища, в якому перебуває². Папа Іван Павло II називає це «новою весною»:

Як ніколи досі, Церква сьогодні має можливість нести Євангеліє за допомогою свідчення і слова, до всіх людей і до всіх народів. Я бачу зародження нової місійної епохи, яка стане променистим і багатим на плоди періодом, якщо всі християни, а особливо місіонери та молодь Церкви, з великодушністю і святістю будуть відповідати на заклики та виклики наших часів³.

¹ Див. *Familiaris consortio*, 51.

² Див. Павел VI. Апостольское обращение *Evangelii nuntiandi*. Рим 1975, 71.

³ *Redemptoris missio*, 92.

Попри негативні чи поверхові речі світу молоді особи покликані не мовчати, а свідчити про Ісуса, який дає сили жити, мужньо іти проти течії і ділитися Ісусом, нести іншим дар віри, дарований Богом⁴, де б не були і з ким би не зустрілися. Прикладом цього для молоді є апостол Павло, який керувався тим, що «горе мені, коли б я не проповідував Євангелія» (1 Кр 9,16).

Через Таїнство Подружжя батьки отримують привілей євангелізації дітей та завдання впровадити їх в таємницю віри, щоб показати, до яких глибин провадить віра і любов Спасителя. Молячись і читаючи Слово Боже разом із дітьми, батьки залучають їх через поступове християнське втаємничення в життя Христа і Церкви. Таким чином вони стають першими благовісниками і, не лише фізичними батьками, але й духовними. Господь довіряє батькам турботу про зростання Божої дитини, брата Ісуса і члена Церкви⁵. Тому «родина продовжує бути головним орієнтиром для молоді. Діти цінують любов і турботу батьків, вони переживають за родинні зв'язки і сподіваються своєю чергою створити родину»⁶.

Родина з допомогою духовного провідника, який дбає про катехизу, формацію церковних пристоящих, допомагає розпізнати Божу волю щодо рішення наслідувати Христа, являється першим місцем душпастирства покликання, бо юна особа змалку вчиться молитися, зростати в чеснотах, бути великодушною⁷. У своїй енцикліці *Divini Illius Magistri* («Про християнське виховання молоді») Папа Пій XI зазначає, що для ефективного виховання у сім'ї «пастирі мають представляти не стільки теоретично або загально, скільки практично та докладно окремі обов'язки батьків у сфері релігійного, морального і громадського виховання дітей та, окрім прикладу власного життя, подавати найвідповідніші методи для їхнього ефективного втілення»⁸.

⁴ Див. *Christus vivit*, 176.

⁵ Див. *Молодь у Церкві третього тисячоліття*, 188.

⁶ *Christus vivit*, 262.

⁷ Див. Конгрегація у справах духовенства. *Довідник для служіння і життя священників*. Львів 2018, 43.

⁸ Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Пій XI. Енцикліка *Divini Illius Magistri*, 101.

В середовищі сім'ї процес виховання до чесноти віри плідно реалізовується тоді, коли члени родини допомагають одне одному зростати у вірі засвідченням християнського життя згідно Євангелія. Батьки мають завдання навчати дітей молитви і відкривати їхнє покликання як дітей Божих⁹.

У Всесвітній день сім'ї Глава і Отець Української греко-католицької Церкви – Блаженніший Святослав висловився про те, що християни проголошують сім'ю Доброю Новиною для того, щоб допомогти людині в сучасних обставинах та бурхливому світі бути щасливою, не загубитися і не зневіритися. Сім'я – спільнота любові, котра рятує і дає можливість віднайти зміст того, що особа переживає сьогодні. Сила любові у родині є ліками проти страху, які допомагають не боятися в цих умовах випробування, відчувати солідарність, любов та підтримку. Звертаючись до молодих дівчат та хлопців, котрі готуються до подружжя, Блаженніший стверджує, що Євангеліє любові і сім'ї стає закликком не боятися та йти вперед у людських стосунках¹⁰.

«Подружжя і християнська сім'я будують Церкву. Оскільки в сім'ї людська особа не тільки народжується та поступово, завдяки вихованню, впроваджується до людської спільноти, але також через відродження Хрещенням і виховання у вірі впроваджується в Божу сім'ю, що нею є Церква»¹¹.

Папа Франциск підкреслює роль молоді в повсякденному житті Церкви для життя вірою у спільноті. «Саме тому краще жити вірою разом і виражати нашу любов у спільнотовому житті, ділячись з іншими молодими особами нашою любов'ю, нашим часом, нашою вірою і нашими тривогами»¹². Процес зростання у вірі відбувається завжди в лоні християнської спільноти, яка являється Тілом Христовим, тобто в Церкві (див. 1 Кр 12,12). Ширшою родиною молодої віруючої особи стає церковна спільнота. В ній вона має можливість віднайти ближнього, котрий допоможе у зростанні у вірі через заохочення, приклад життя, а також через спільне долання перешкод. Зростаючи у такій спільноті, людина

⁹ Див. Катехизм Католицької Церкви, 2226; *Lumen gentium*, 11.

¹⁰ Див. Шевчук С. Сім'я – це Євангеліє, добра новина для сучасного розгубленого людства // ugcc.tv (15.05.2020).

¹¹ *Familiaris consortio*, 15.

¹² *Christus vivit*, 164.

вчиться брати на себе відповідальність за тих, хто поруч, dorostati до активного лідерства з допомогою душпастирів та виконувати місію передання віри¹³.

Часто в молодих осіб спостерігається суб'єктивізація християнської віри і часткової участі в житті та місії Церкви. Тому в Церкві молоді люди не можуть бути виключно предметом пастирської опіки, бо вони є діяльним суб'єктом, активними учасниками євангелізації і творцями суспільного відновлення¹⁴. Серед сучасної молоді активно розвиваються різноманітні форми волонтерства, що спрямоване на найскладніші і найбільш занедбані царини суспільства. Це підтримує в молоді прагнення такого стилю життя, акцентоване на безкорисливості, відкритості та солідарності з потребуючими особами¹⁵. Папа Франциск зазначає, що «груповий досвід виступає серйозним ресурсом, щоб поділитися вірою і допомогти навзаєм свідченням. Молоді особи можуть вести іншу молодь і жити справжнім апостолятом серед своїх друзів»¹⁶.

Реалізація місії передання віри розпочинається з того, щоб молодь любила свою Церкву і в ній ревно служила Богові і ближньому. Сучасний світ очікує не так багато тих, хто вербально проповідує Слово Боже, як таких, хто живе цим Словом¹⁷, в чому і проявляється правдива діяльна віра. Слово Євангелія мусить бути не лише почуте, а й дотримане і втілене у життя (див. Мт 7,24; Лк 6,46-47). Поведінка людини засвідчує те, у що вона насправді вірить, і не зводиться виключно до церковних чи духовних речей, а охоплює повноту життєвого досвіду особи та всі її обов'язки. Якими б світськими вони не були, їх виконує завжди особа, яку Бог через Церкву закликає приєднатися до Свого дару спасіння¹⁸.

Під час пастирського візиту в Україну Святіший Отець Іван Павло II в часі зустрічі з молоддю звернувся до них словами апостола Петра: «Господи, а до кого ж іти нам? Це ж у тебе - слова життя вічного!» (Йо 6,68). Таким чином Папа

¹³ Див. *Молодь у Церкві третього тисячоліття*, 298.

¹⁴ Див. Іван Павло II. Післяинодальне апостольське повчання *Christifideles laici*. Львів 2006, 46.

¹⁵ Див. *Pastores dabo vobis*, 9.

¹⁶ *Christus vivit*, 219.

¹⁷ Див. *Молодь у Церкві третього тисячоліття*, 299; Як 1,22: «Будьте виконавцями слова, а не лише слухачами, самі себе обманюючи».

¹⁸ Див. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008, 70.

закликав молодь цілого світу відкрити велику лабораторію віри, де почало б звіщатися Євангеліє, щоб іти слідами Христа Спасителя¹⁹. Понтифік заохотив молодь любити Церкву, яка є родиною й духовним храмом, живим камінням, яким покликані бути, прямувати і зростати у дусі братерства до взаємного пізнання й взаємної пошани. Зважаючи на це, молоді особи зможуть пережити той ентузіазм визнання віри і не боятись, бо Христос є силою і радістю²⁰.

Згадуючи слово про постать християнина, Митрополит Андрей наголошує, що «виховання, яке даємо, повинно виробляти героїв, бодай так, щоби деякі з вихованих Церквою молодих ставали великими християнами... Усі інші ідеали життя, коли не є просвічені світлом християнської віри і Божої благодаті, легко викривляються і стаються висказом грубого матеріального самолюбства»²¹. «Людина-християнин вчиться осягати реалізацію себе через любов у правді віддання себе Богові і ближньому»²².

Віра Церкви відкриває таїнство Бога, який відповідає на фундаментальні бажання людини, сенс її існування та найглибшу правду. Бо людина завжди бажає знати сенс свого життя, діяльності та смерті. Сама присутність Церкви нагадує особі про ці питання. Тільки Бог, який створив людину на свій образ та визволив її від гріха, дає найповнішу відповідь і здійснює це через об'явлення у Христі, ставши досконалою людиною. Силою цієї віри Церква, за допомогою Євангелія Христовим, може захистити гідність і свободу людської природи, відкидаючи різного роду рабство, що є наслідком гріха²³.

В терміні *Ecclesia* – з грец. *Εκκλησία*²⁴, що означає спільнота, громада, зібрання, вказується внутрішній характер Церкви, яка є скликанням, зібранням покликаних²⁵. «Бог скликав тих, хто з вірою спозирає на Ісуса як на творця

¹⁹ Див. *Вітаю тебе, Україно! Пастирський візит Святішого Отця Івана Павла II в Україну 23-27 червня 2001 року*. Львів 2001, 75.

²⁰ Див. *Вітаю тебе, Україно!*, 79.

²¹ Шептицький А. *Декрет «Про виховання» // До вас моє слово. 150 цитат митрополита*. Київ 2015, 52.

²² *Священик – служитель Божого милосердя*, 128.

²³ Див. *Gaudium et spes*, 41; Рм 8,15: «Бо ви не прийняли дух рабства, щоб знову підлягати боязні, але прийняли дух усиновлення, яким кличемо: Авва! – Отче!».

²⁴ Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece 28*, Greek-english New Testament, Deutshe Bibelgesellschaft, 57.

Див. Мт 18,17.

²⁵ Див. *Pastores dabo vobis*, 68.

спасіння і начало єдності і миру, і з них заснував Церкву, щоб вона була для всіх і кожного видимим Таїнством (*sacramentum*) цієї спасительної єдності»²⁶. Тому місією Церкви є «дбати про народження, розпізнання і супровід покликання, особливо покликання до священства»²⁷.

Папа Пій XI в енцикліці *Divini Illius Magistri* стверджує, що з ініціативи родини та Церкви, які разом творять єдину святиню християнського виховання, виникла допоміжна інституція – школа. Тому виховне середовище Церкви охоплює не тільки Святі Таїнства, обряди, виховну дію Літургії та мистецтва, але й велику кількість і різноманітність шкіл, товариств чи інституцій, які мають на меті розвивати молодь в релігійній побожності через літературні і наукові студії, розваги і фізичну культуру²⁸.

Свою місію Церква виконує через процес євангелізації, засобом якої є катехитичне навчання, щоби сприяти наверненню та відновленню людства²⁹. Школа, як і Церква та родина, стає одним із середовищ, де відбувається євангелізація молоді³⁰. «Вона є привілейованим місцем розвитку особи, і тому християнська спільнота завжди була уважною до неї, як формуючи викладачів та адміністрацію, так і створюючи свої школи різного типу й рівня»³¹.

Важливо зазначити, що існує чіткий зв'язок та відмінність між релігійним навчанням та євангелізацією. Цей зв'язок допомагає школі залишатися школою та сприяє подальшій інтеграції культури з християнською звіткою. Відмінність полягає в тому, що катехитичне навчання, на відміну від релігійного, передбачає прийняття учнем Доброї Новини як спасительної дійсності. Перш за все, метою школи є знання. Оскільки в цьому середовищі використовуються ті ж самі елементи Євангельської звістки, то релігійне навчання зміцнює віру учня-християнина, а катехизація поглиблює його знання Доброї Новини. Тому школа

²⁶ *Lumen gentium*, 9.

²⁷ *Pastores dabo vobis*, 34.

²⁸ Див. Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Пій XI. Енцикліка *Divini Illius Magistri*, 101.

²⁹ Див. *Evangelii nuntiandi*, 18.

³⁰ Див. Там само, 44: «По-справжньому, зусилля для євангелізації значно принесуть користь – на рівні катехитичної настанови, що надається в церкві, в школах, де це можливо, і, особливо, в християнських родинях».

³¹ *Christus vivit*, 221.

повинна відігравати особливу роль у катехитичній праці і входить у функцію Церкви євангелізувати. Таким чином це середовище підтримує і сприяє вихованню у вірі³².

Щоб мати свободу і можливість вибору життєвого стану, молоді особи мають отримати шкільну освіту, яка необхідна у їхній державі. Зокрема школа дає базові знання для подальшого здобуття вищого рівня освіти у коледжах, технікумах, університетах тощо³³. В сучасному світі більшість шкіл діють в плюралістичному й секуляризованому суспільстві, що часто заперечує освіту, осягну вірою. В результаті секуляризму багато людей відходять від релігії і породжується «явище дехристиянізації, яке вражає народи древньої християнської традиції та кличе до нової невідкладної євангелізації»³⁴.

В таких школах життя вірою має бути поєднане з виваженою пошаною до ідеологічних переконань і праці педагогів. Завдяки мирянам-католиками Церква стає присутньою в даному середовищі. Вони можуть внести вагомий вклад у діалог між вірою та розумом, який приведе до справжнього синтезу віри і культури в серцях учнів. Цей діалог є плідним для учнів-католиків та євангелізацією для тих, хто не є ними. Тому, християнська віра захищає людську й релігійну свободу не лише теоретично, але й практично³⁵.

У своїй апостольській конституції *Ex corde Ecclesiae* («З серця Церкви»), Папа Іван Павло II, у контексті неупередженого пошуку істини, що являється метою діалогу між вірою та розумом, зазначає:

Заклик Святого Августина *Intellege ut credas; crede ut intellegas* (з лат. «вірую, щоб розуміти, а розумію, щоб вірити») стосується Католицьких університетів, які покликані мужньо вивчати багатство Одкровення і природи так, щоб об'єднані зусилля розуму і віри дозволили людям віднайти повну міру свого людства, створеного за Образом і Подобою Божою, оновленого після гріху в більш дивний спосіб у Христі, та покликаного сяяти у світлі Духу³⁶.

³² Див. *Dimensione religiosa dell'educazione nella scuola cattolica*, 333-334.

³³ Див. Конгрегація у справах духовенства. *Дар пресвітерського покликання*. Львів 2018, 22.

³⁴ *Christifideles laici*, 4.

³⁵ Див. Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Конгрегація католицької освіти. *Il laico testimone cattolico della fede nella scuola*, 277.

³⁶ Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Іван Павло II. Апостольська конституція *Ex corde Ecclesiae*, 170.

Завданням Католицького університету є пошук інтеграції знань, що сприяє діалогові між вірою та розумом для гармонійного свідчення про єдність цілої істини. Пріоритетними аспектами знання, яке служить людській особі, стають етичне над технічним, першість людини над речами та перевага духу над матерією³⁷. Учительський уряд Церкви стверджує, що діалог між вірою та розумом показує те, що «методичні дослідження в усіх наукових дисциплінах проводяться справді науковим способом і згідно з моральними нормами вони ніколи не будуть суперечити вірі, оскільки мирські діла та діла віри походять від одного й того самого джерела – Бога»³⁸. Виходячи з того, що Церква дбає про школи вищого ступеня, університети та факультети, важливо, щоб при некатолицьких університетах були створені католицькі гуртожитки, центри, в яких підготовлені священники, ченці і миряни змогли б надати постійну духовну й інтелектуальну допомогу університетській молоді. Таким чином вони стануть людьми видатних знань і будуть готові взяти на себе важливі суспільні обов'язки й бути свідками віри у світі³⁹.

Віра формується як зустріч з людиною, якій довіряємо все своє життя. Христос залишається присутнім сьогодні в історії, у своєму тілі, яке є Церквою, при цьому акт віри стає одночасно і особистим, і церковним⁴⁰.

Віра поглиблюється через Слово Боже та проголошення його іншим. Сім'я як спільнота любові є вісником Доброї Новини і являється першочерговим середовищем розвитку чесноти віри. Батьки стають першими євангелізаторами, які поступово залучають своїх дітей в життя Христа і Церкви. У такий спосіб, навчаючи їх молитви і зростання в чеснотах, родина стає першим місцем душпастирства покликань. Євангеліє любові і сім'ї є закликком не боятися випробувань і йти вперед.

Через таїнство Хрещення людська особа впроваджується в Божу сім'ю. Процес зростання у вірі відбувається завжди в лоні Церкви. Виховуючись у

³⁷ Див. Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Іван Павло II. Апостольська конституція *Ex corde Ecclesiae*, 174-175.

³⁸ *Gaudium et spes*, 36.

³⁹ Див. II Ватиканський Собор. Декларація про християнське виховання *Gravissimum educationis*. Львів 2014, 10.

⁴⁰ Див. *Verbum domini*, 25.

християнській спільноті, особа не боїться брати на себе відповідальність за інших, доростати до активного лідерства та виконувати місію передання віри. Таким чином молоді люди є активними учасниками євангелізації і суспільного відновлення. Через різні форми волонтерства вони стають апостолями для інших, ділячись вірою та особистим свідченням Христа. Церква виховує людей християнами, які реалізують себе через любов у правді та відання себе Богові і ближньому. Силою віри Церква, за допомогою Слова Божого, може захистити гідність і свободу людини.

Школа та вищі навчальні заклади є місцем розвитку особи та євангелізації молоді, за допомогою чого підтримує і сприяє вихованню у вірі. Метою школи є знання, яке служить людській особі. В цьому середовищі учні та студенти вчать поєднувати розум і віру, джерелом яких є Бог.

3.2. Душпастирство покликань до богопосвяченого життя

Синодальні Отці вслід за післясинодальним апостольським повчанням *Pastores dabo vobis* («Пастирів дам вам») наголошують на душпастирському зобов'язанні «турбуватися про покликання і формацію священників, від чого й залежить майбутнє Церкви, її розвиток та вселенська місія спасення»⁴¹. Щодо важливості покликання до пресвітерату Папа Франциск сказав: «Йдеться про те, щоб зберегти покликання і допомогти зрости їм, щоб вони дали зрілий плід. Вони є «необробленим діамантом», який необхідно огранити дбайливо, з повагою до сумління осіб і терпеливо, щоб вони яскраво сяяли серед Божого народу»⁴².

Християнська формація тих, хто хоче себе посвятити Богові в священстві, чернецтві або мирянстві є постійним процесом дозрівання у вірі і уподібнення до Христа, згідно волею Отця, під керівництвом Святого Духа є безпосереднім завданням кожної єпархії⁴³. Святий Августин, повчаючи одного із єпископів

⁴¹ *Pastores dabo vobis*, 4.

⁴² Франциск. Промова до Пленарного засідання Конгрегації у справах духовенства. 3 жовтня 2014. L'Osservatore Romano, 226 (4 жовтня 2014), 8.

⁴³ Див. *Christifideles laici*, 57.

наголосив, що той, хто очолює народ повинен спочатку усвідомити, що він є слугою багатьох і цим не гордувати, подібно як Ісус – Пастир Церкви⁴⁴.

В душпастирстві покликань слід відштовхуватися від величі покликання – божественного дару на благо людства. Тому молодим людям потрібно передусім представити цінний і прекрасний дар, який передбачає наслідування Христа. Між іншими, саме священник через свій приклад віри та життя, свою радість та гармонію, місіонерський запал та ставлення до молитви, свою акуратність і благочестя під час служіння Святих Таїнств має випромінювати цей приклад наслідування Христа, який захоплює молодь⁴⁵.

В документі Учительського Уряду Церкви *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* описується про виховання священників, базоване на чотирьох вимірах. Першим виміром і основою всієї священничої формації є загальнолюдський⁴⁶, який дозволяє формувати інші виміри. Загальнолюдська формація у сфері психології спрямована на правильне розуміння особистості, яка вирізняється емоційною врівноваженістю, самопануванням та добре інтегрованою статевістю. З фізичної точки зору – здоров'я, харчування, рухову активність та відпочинок. Щодо моральності, вимагається, щоб особа досягнула сформованої свідомості для відповідальності, прийняття правильних рішень та об'єктивне сприйняття світу, осіб і подій. Загальнолюдський вимір стосується естетичної галузі, що виховує почуття прекрасного, допомагає покращити вміння будувати взаємини, які впливають на розбудову спільноти⁴⁷.

Духовний вимір передбачає особистий зв'язок з Богом для того, щоб чинити волю Божу, за прикладом Христа (див. Йо 4,34), Який з вірою та вільним серцем через послух посвячував свою волю на службу Богові та ближнім⁴⁸. Духовна формація реалізується через молитву, слухання Слова Божого, участь в

⁴⁴ Див. *Pastores dabo vobis*, 21; Йо 13,11: «Я – добрий пастир. Добрий пастир життя своє за овець покладе».

⁴⁵ Див. *Довідник для служіння і життя священників*, 43.

⁴⁶ Див. *Pastores dabo vobis*, 43.

⁴⁷ Див. *Дар пресвітерського покликання*, 94.

⁴⁸ Див. Там само, 109.

Presbyterorum ordinis, 15: «Цим послухом Він переміг та виправив непослух Адама, як про це свідчить Апостол: «Бо як через непослух одного чоловіка багато людей стали грішниками, так через послух одного багато людей стане праведними» (Рм 5,19)».

таїнствах, Літургії та спільнотному житті⁴⁹. Слово Боже «є постійним орієнтиром для учнівського життя та духовного уподібнення до Христа, Доброго Пастиря»⁵⁰. Духовне виховання вчить жити за Євангелієм, зміцнюватись у вірі, надії та любові для того, щоб покликані особи набували молитовного духу, скріплювалися та утверджувалися у своєму покликанні, розвивали інші чесноти і прагнули привести всіх людей до Христа⁵¹.

Наступний вимір у виховному процесі до священства є інтелектуальний, мета якого «дати відповідь про причини надії (див. 1 Пт 3,15), посприяти пізнанню Божого Об'явлення і привести всі народи до послуху віри (див. Рм 16,26)»⁵². З погляду чесноти віри, інтелектуальна формація дозволяє відповісти на питання і виклики, які виникають під час служіння⁵³. Другий Ватиканський собор твердить, що завданням душпастирів є «прислухатися до різних голосів сучасності, розпізнавати й пояснювати їх, а також оцінювати їх у світлі Божого слова, щоб об'явлену Правду можна було глибше сприйняти, краще зрозуміти і більш відповідно подавати»⁵⁴. Інтелектуальна формація спрямована на вивчення богослов'я, яке народжується з віри і прагне вести до віри. Тома Аквінський стверджує, що віра – це *habitus* богослов'я, яке спрямоване на те, щоб жити віру⁵⁵. З огляду на душпастирське служіння віра, будучи відправним і кінцевим пунктом богослов'я, що має христологічні і еклезіологічні риси, встановлює особистий зв'язок віруючого з Ісусом у Церкві та допомагає розвинути велику та живу любов до Христа та Церкви як спільноти віри⁵⁶.

Останнім виміром являється душпастирський супровід родин, дітей і молоді, хворих і літніх осіб, і тих хто живе в самотності та бідності⁵⁷, переселенців і в'язнів, що характеризує публічне служіння Сина Божого, яке показує душпастирську любов до всіх. Душпастирська формація дозволяє

⁴⁹ Див. *Дар пресвітерського покликання*, 102.

⁵⁰ Там само, 103; Йо 10,11: «Я – добрий пастир. Добрий пастир життя своє за овець покладе».

⁵¹ Див. II Ватиканський Собор. Декрет про священниче виховання *Optatam totius*. Львів 2014, 8.

⁵² *Дар пресвітерського покликання*, 116.

⁵³ Див. Там само, 118.

⁵⁴ *Gaudium et spes*, 44.

⁵⁵ Див. Т. Аквінський. *In I Sent. Prolog. I, 1-5*.

⁵⁶ Див. *Pastores dabo vobis*, 53.

⁵⁷ Див. *Evangelii gaudium*, 270.

прислухатися до реальних ситуацій і добре оцінити можливості вибору та прийняття рішення. Беручи до уваги внутрішні та зовнішні перешкоди, пастир стає спроможний бачити життя інших не поверхово чи з осудом, а входячи в серце осіб і життєві контексти, зможе запропонувати шляхи віри через милосердя і співчуття, засвідчуючи материнське обличчя Церкви⁵⁸. «Як наслідок, ми маємо думати, що будь-яке душпастирство є душпастирством покликань, будь яка формація є пов'язаною з покликанням і будь-яка духовність не відривна від покликання»⁵⁹.

Чотири фундаментальні виміри формації співдіють між собою і є комплексним виховним процесом, що готує особу священника до пастирської мети, місії, яка реалізується в потрібному служінні:

До служіння слова, щоб вони щораз глибше розуміли об'явлене слово Боже, а роздумуючи над ним, засвоїли його та виражали своєю мовою й поведінкою; до служіння в богосклонінні та освяченні, щоб у молитві та здійсненні священних літургійних чинів вони виконували діло спасіння через Євхаристійну Жертву та святі Таїнства; до пастирського служіння, щоб вони вміли показувати людям Христа, який «прийшов не на те, щоб йому служили, лише щоб служити й віддати своє життя як викуп за багатьох» (Мр 10,45; див. Йо 13,12-17), і щоб, ставши для всіх слугами, ще більше їх придбати (див. 1 Кр 9,19)⁶⁰.

Слід пам'ятати про те, що Слово Боже не належить священнику, а тому, хто покликав його. Тому, душпастир є «служителем Слова Божого, він посвячений і посланий звіщати всім Євангеліє Царства, закликаючи кожного до послуху віри і допомагаючи вірним досягнути краще розуміння та глибшу єдність з таїнством Бога, об'явленого і переданого нам у Христі»⁶¹. Від самих початків Церкви учні Христові навертали людей силою Божого Слова (див. 1 Кр 2,3-5; 1 Сл 2,3-5). Через слово апостоли, за прикладом Христової лагідності і сумирності, відважно свідчили і проповідували перед народом правду Божу, бо твердо вірили, що Євангеліє справді є силою Божою на спасіння кожному, хто вірує (див. Рм 1,16). Служитель за допомогою сили Слова навертає людей до віри і послуху Христові

⁵⁸ Див. *Дар пресвітерського покликання*, 120.

⁵⁹ *Christus vivit*, 254.

⁶⁰ *Optatam totius*, 4.

⁶¹ *Pastores dabo vobis*, 26.

(див. 2 Кр 10,3-5)⁶². Відповідь людини на Слово Боже обумовлена станом душі, в ньому виявляються усі аспекти Божих чеснот, а саме: віри, бо Слово Боже – Одкровення Бога Живого і Його задуму; надії, – бо це об'явлення несе в собі обіцянку можливого вибрання; любові, – бо це правило життя (див. Втор 6,5-6)⁶³. «Спасенне слово пробуджує віру в серцях невірних і живить їх в серцях віруючих. З віри починається і через неї зростає спільнота вірних, згідно зі словами Апостола: «Тож віра – із слухання, а слухання – через слово Христове» (Рм 10,17)»⁶⁴. У своєму апостольському повчанні *Evangelii gaudium* («Радість Євангелія») Папа Франциск, посилаючись на свого попередника Івана Павла II, нагадує, що «літургійне проповідання Божого Слова, особливо в контексті євхаристійного зібрання, є не стільки часом для медитації та катехизи, скільки діалогом між Богом і його людом, в якому проголошуються чудесні діла спасіння і знову нагадуються вимоги Завіту»⁶⁵. Тому своїм Словом Господь промовляє до людина, а вірою особа відповідає на заклик Бога.

Проповідь слова є необхідною для служіння Святих Таїнств у спільноті вірних, яка народжується із цього слова і живиться ним⁶⁶. Церква навчає про дві трапези під час Божественної Літургії, в якій вірний причащається Словом Божим і євхаристійним Хлібом та Вином⁶⁷. «При служінні святих Таїнств і Церковного правила священник покликаний жити і свідчити глибоку єдність між здійсненням свого служіння та його духовним життям: дар благодаті, який він отримав від Церкви, стає принципом святости і закликом до освячення»⁶⁸. Через таїнство Хрещення душпастир вводить людей до Народу Божого, через Покаяння примиряє грішника з Богом і Церквою, через Єлеопомазання полегшує страждання хворих, звершуючи Божественну Літургію, таїнственно приносить Святу Євхаристію, в якій міститься Христос, наша Пасха і Хліб живий, який

⁶² Див. II Ватиканський Собор. Декларація про релігійну свободу *Dignitatis humanae*. Львів 2014, 11.

⁶³ Див. Леон-Дюфура К. *Слово Боже* // Мудрий С. (ред.). *Словник Біблійного Богослов'я*. Рим 1992, 742.

⁶⁴ *Presbyterorum ordinis*, 4. Див. Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 47.

⁶⁵ *Evangelii gaudium*, 137. Див. Іван Павло II. Апостольський лист *Dies Domini*. Рим 1998, 738-739.

⁶⁶ Див. II Ватиканський Собор. Конституція про святу літургію *Sacrosanctum Concilium*. Львів 2014, 35.

⁶⁷ Див. Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 50; *Dei verbum*, 21.

⁶⁸ *Pastores dabo vobis*, 26.

через своє Тіло, дарує життя людям⁶⁹. Служінням таїнства звершується діло людського визволення, сприяє тому, щоб вірні своїм життям виражали і являли таїнство Христа (див. Еф 3,9) і справжню природу правдивої Церкви⁷⁰.

Літургійне слово і літургійна дія, нерозривні як знаки і навчання, здійснюючи те, що означають. Святий Дух дає розуміння Божого Слова, що збуджує віру, а через святі таїнства реалізує Божі чуда, які проголошує Слово, робить присутнім і дарує діло Отця, виконане Христом⁷¹. «Літургія спонукає вірних єднатися в побожності, молитися за те, щоб своїм життям дотримуватися того, що отримали через віру. Оновлення союзу Господа з людьми в Євхаристії потягає вірних до спонукальної Христової любові й запалює їх»⁷².

Зі служіння Слова і Таїнства випливає третя місія – служіння Любові. «Священникам, як наставникам у вірі, належить дбати – чи особисто, чи з допомогою інших, – щоб у Святому Духові настановити кожного вірного до виконання свого покликання згідно з Євангелієм, до щирої та діяльної любові й до тієї свободи, до якої Христос нас визволив»⁷³. Життя Ісуса Христа, Глави і Пастиря Церкви, було служінням любові і є прикладом для кожного душпастиря (див. Мр 10,45). Це служіння збагачується такими чеснотами і рисами як «вірність, відповідність, мудрість, відкритість на всіх, привітна доброта, рішучість щодо найголовніших речей, невіддільність занадто суб'єктивним точкам зору, особиста безкорисливість, терпеливість, повага до щоденної праці, віра в приховану дію благодаті, яка об'являється в простих та бідних особах»⁷⁴.

З євангельської перспективи Христос вказує на основне джерело служіння любові: «[...] піди, продай, що маєш, дай бідним, то й будеш мати скарб на небі. Тоді прийди і, взявши хрест, іди за мною» (Мр 10,21). В даній розмові юнак

⁶⁹ *Presbyterorum ordinis*, 5.

⁷⁰ Див. *Sacrosanctum Concilium*, 2.

⁷¹ Див. Катехизм Католицької Церкви, 1155.

⁷² *Sacrosanctum Concilium*, 10.

⁷³ *Presbyterorum ordinis*, 6.

Див. Гл 5,1: «Христос нас визволив на те, щоб ми були свободні. Тож стійте і під кормигу рабства не піддавайтеся знову».

⁷⁴ *Pastores dabo vobis*, 26.

Див. Леон-Дюфура К. *Vita*, 147-148: Народ Ізраїля став народом бідних, які сповідували як Бога істинного, очікуючи спасіння (див. Іс 51,5), яких об'єднувала віра в єдиного Господа (див. Іс 43,10).

представлений як ізраїльтянин, який дотримується Божих заповідей, а також як людина, яка залежна від своїх багатств та маєтку, тому що він не зміг відмовитися від тих благ, якими володів (див. Мт 19,20). Христовий погляд з любов'ю показує молоді безкорисливу любов до ближнього, котра стосується кожного, яка через переваги й недоліки, властивих молодості, йде безпосередньо до людини, котра перебуває на дуже важливому етапі життя, від якого залежить майбутнє особи, і характеризується особливою відповідальністю. Проявляючи любов до молодих людей, душпастирю слід вчитися у Христа тієї любові та бути свідомим цієї відповідальності і з готовністю брати в ній участь⁷⁵. Життя, яке дарує Ісус – це історія любові, «яка перетинається з нашими історіями, яка живе і прагне народитися серед нас, щоб ми дали плід там, де ми є, такими, якими ми є, тим, з ким ми є. Господь приходить туди, щоб сіяти й бути посіяним»⁷⁶. Тому «служіння любові є головним значенням будь-якого покликання, віднаходячи специфічне звершення у покликанні священика, адже він покликаний пережити у найбільш радикальний спосіб душпастирську любов Ісуса Христа, тобто любов Доброго Пастиря, який «життя своє за овець покладе» (Йо 10,11)»⁷⁷.

Знаючи про радощі та труднощі, з якими в сьогоденні життєвих обставинах стикаються пресвітери, Другий Ватиканський собор нагадує, що у виконанні душпастирської місії, вони ніколи не залишаються самотніми, а спираються на силу всемогутнього Бога. З вірою у Христа, який покликав їх до священства слід з повною довірою віддати себе на служіння Богові і людям, знаючи, що Бог примножить в них любов. Необхідно, щоб провідники Божого Народу жили вірою, наслідуючи вірного Авраама, який у вірі послухався і пішов, не знаючи куди йде (див. Євр 11,8)⁷⁸.

Пропонуючи молодим особам такий шлях служіння Богові і людям, Папа Франциск стверджує, що у розпізнанні певного покликання не треба відкидати можливість посвятити себе Богові через священство, богопосвячене життя, або

⁷⁵ Див. Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Іван Павло П. «Лист до священників у Великий четвер», 204.

⁷⁶ *Christus vivit*, 253.

⁷⁷ *Pastores dabo vobis*, 40.

⁷⁸ Див. *Presbyterorum ordinis*, 22.

інші форми посвяти, а йти за ним, тому що це дає повноту життю⁷⁹. «Таким чином людина вчиться слухати, бути з іншими, розуміти, супроводжувати, діалогувати, співпрацювати, зав'язувати щире дружбу. Ці людські чесноти християн плекає через сприйняття віри, надії і любові»⁸⁰.

Душпастирство покликань до богопосвяченого життя є постійним процесом дозрівання у вірі, від чого залежить майбутнє Церкви, її розвиток та вселенська місія спасіння. Богопосвячена особа, наслідуючи Христа, є слугою багатьох. Виховний процес до священства, чернецтва і мирянства базується на чотирьох фундаментальних вимірах, перший з яких є загальнолюдський, спрямований на психологічну, фізичну, моральну та естетичну сфери життя. Другий вимір є духовний, який реалізується через молитву, слухання Слова Божого, участь у Святих Таїнствах, Літургії та спільнотному житті. Наступний вимір – інтелектуальний, мета якого є посприяти пізнанню Божого Об'явлення і привести всі народи до послуху віри. Це допоможе душпастирю прислухатися до реальних життєвих ситуацій, відповісти на питання і виклики та запропонувати шляхи віри через милосердя і співчуття, що являється останнім виміром – душпастирський супровід.

Вселенська місія спасіння проявляється в потрійному служінні – Слова Божого, Святих Таїнств і Любові. За допомогою Слова, служитель наворачтає людей до віри і послуху Христові. Служінням таїнства звершується діло людського визволення. Таким чином провідник Народу Божого, за прикладом Ісуса, ділиться безкорисливою любов'ю з кожним ближнім, беручи відповідальність в моментах переваг і недоліків, властивих молодості. Тому, виховання молоді є невід'ємною частиною душпастирства покликань – «розпалити в них молитовне життя і близькість з Богом, звернення до святих таїнств, особливо до Євхаристії і сповіді, забезпечити духовний супровід, щоб допомогти зростати у духовному житті»⁸¹. Таким чином молоді люди зможуть отримати необхідні духовні ресурси, щоб відповісти на Божий заклик.

⁷⁹ Див. *Christus vivit*, 276.

⁸⁰ *Священик – служитель Божого милосердя*, 126.

⁸¹ *Довідник для служіння і життя священиків*, 43.

3.3. Принципи розвитку чесноти віри для молоді

«Віра визнає важливість виховання, оскільки воно допомагає вповні розкрити і виразити здібності і вміння людини і робить більш ясними знаки спасіння. У цей спосіб виховання розкриває і підтримує здатність людини відповісти на заклик Бога у відповідальний і зрілий спосіб»⁸².

«Молода особа – вже не дитина, вона перебуває в тому віці, коли починає брати на себе різну відповідальність, долучаючись з дорослими до розвитку родини, суспільства й Церкви» (CV 64). В цьому контексті Папа наголошує:

Не можна дозволити молодій особі зневіритися чи зневажити її звичку мріяти про щось велике, шукати ширші горизонти, намагатися досягати чогось більшого, прагнути здобути світ, уміти брати на себе серйозні обов'язки й бажати присвятити всі свої найкращі сили, щоб здобути щось краще. Саме тому, спілкуючись із молоддю, я наполягаю на тому, щоб вони не дозволили вкрасти в себе надію, і кожному повторюю: «Ніхто твоїм молодим віком хай не гордує» (1 Тм 4,12)⁸³.

Папа Франциск наголошує на важливості виховання дару розпізнання, що «допомагає зростати в чесноті обережності, артикулюючи глобальну орієнтацію життя з конкретними рішеннями, спокійно усвідомлюючи свої дари і свої недоліки»⁸⁴. Для доброго розпізнавання необхідним є молитва, смирення, відрив від власних уподобань, слухання, вивчення життя і навчання святих, знання церковних критеріїв, уважний іспит власних внутрішніх схильностей, готовність змінитися, свобода серця. У такий спосіб виховується в молоді любов із щирого серця, добре сумління та невдавана віра (див. 1 Тм 1,5). Розпізнавання жодним чином не обумовлена особистими уподобаннями і тимчасовою модою, а гарантує внутрішню свободу⁸⁵.

У своєму апостольському повчанні *Gaudete et exsultate* («Радійте і веселіться») Понтифік зауважує те, що сучасний світ пропонує великі можливості для дії і відволікання щодо справжнього покликання, представляючи їх справедливими та добрими. Сьогодні молоді люди, занурені в культуру

⁸² Молодь у Церкві третього тисячоліття, 121.

⁸³ *Christus vivit*, 15.

⁸⁴ Там само, 282.

⁸⁵ Див. *Священик – служитель Божого милосердя*, 100.

запіну, в якій особа фокусується одночасно на двох або більше екранах і взаємодіє з кількома віртуальними сценаріями. Зі свobodною волею людини необхідним стає дар розбірливості для того, щоб вивчити власні бажання, занепокоєння, страхи та питання, і побачити навколишню дійсність, знаки часу, таким чином визнати шляхи, які ведуть до повної свободи⁸⁶. Апостол Павло заздалегідь повідомляє, щоб перевіряти усе, триматися того, що добре та стримуватися від усякого роду лукавства (див. 1 Сл 5,21-22).

Одним із цих шляхів є братерство: «А вас нехай Господь примножить і наповнить любов'ю один до одного» (1 Сл 3,12). Для цього потрібно жити вірою разом і виражати любов у спільнотовому житті, ділячись нею з іншими молодими особами, щоб побачити красу, приховану в кожній людині, її гідність, її велич як образу Бога і сина Отця⁸⁷. Невичерпна любов Отця дається через Ісуса та інших братів і сестер. Чеснота віра показує неповторну гідність кожної особи і вчить зауважувати те, що кожна людина приносить благословення, при цьому світло Божого лиця освітлює особу через обличчя ближнього⁸⁸. Шлях братерства – це братська єдність, яка виявляється у радості, до якої Бог кличе молодих осіб і закликає ділитися тією радістю – «Радуйтеся з тими, що радуються» (Рм 12,15)⁸⁹.

Душпастирі мають «обов'язок робити все для того, щоб усі вірні мали доступ до християнського виховання, і передусім молодь, яка є надією Церкви»⁹⁰. Перш за все, цей обов'язок полягає в тому, щоб «розпізнавати знаки часу й пояснювати їх у світлі Євангелія так, щоб у зрозумілий для кожного покоління спосіб відповідати на одвічні питання людини про сенс теперішнього і майбутнього життя, а також їхній взаємозв'язок»⁹¹. Тому, душпастирство молоді, беручи до уваги важливість виховання, базується на трьох принципах.

⁸⁶ Див. Франциск. Апостольське повчання *Gaudete et exultate*. Рим 2018, 167-168.

⁸⁷ Див. *Christus vivit*, 164.

⁸⁸ Див. *Lumen fidei*, 54.

⁸⁹ Див. *Christus vivit*, 167.

⁹⁰ *Gravissimum educationis*, 2.

⁹¹ *Veritatis splendor*, 2. Див. *Gaudium et spes*, 4.

В контексті принципу зростання у вірі згідно Папи Франциска – Христос воскрес і Він живе у світі, першим елементом у виховному процесі душпастирства молоді є «відчитання дійсності з точки зору щоденного життя, як місця, де Бог стає присутнім»⁹².

Суспільство переживає різні етапи свого життя, тому суспільна наука Церкви є динамічною і пристосовується до специфічних умов часу і місця. У своїй енцикліці *Mysterium fidei* («Тайна віри») Папа Павло VI описує різні способи, в яких присутній Христос. Посилаючись на апостола Павла, Понтифік стверджує, що Ісус є тим, хто живе в серцях через віру, постійно допомагає людям у своїй божественній любові, і який вселяє милосердя через Святого Духа⁹³. «Світлом і силою цієї віри Церква перед викликами часу глибше усвідомлює отримані від Господа ласку і відповідальність – проповідувати, прославляти і служити Євангелії життя»⁹⁴.

Христос живе і завжди присутній у житті всіх людей: «Я з вами по всі дні аж до кінця віку» (Мт 28,20). Своєю невидимою присутністю Ісус наповнює життя кожної особи світлом, щоб ніхто не був самотній чи відкинутий. Спаситель чекає на кожного, оскільки Він не тільки прийшов, а й приходять і буде приходити щодня⁹⁵.

З огляду на зовнішні та внутрішні загрози молоді для розвитку чесноти віри, другим принципом у виховному процесі є те, що «особа і проблеми її людського і християнського зросту ставляться у центрі»⁹⁶. Духовне наставництво виконує необхідну функцію у моральному і духовному вихованні молоді, бажаючи розпізнавати і з абсолютною вірністю йти за своїм покликанням, яким би воно не було⁹⁷.

⁹² Молодь у Церкві третього тисячоліття, 122.

⁹³ Див. Павло VI. Енцикліка *Mysterium fidei*. Рим 1965, 35; Еф 3,17: «...і щоб Христос вірою оселився у серцях ваших, а закорінені й утвержені у любові»; Рм 5,5: «Надія ж не засоромить, бо любов Бога влита в серця наші Святим Духом, що нам даний».

⁹⁴ *Evangelium vitae*, 28.

⁹⁵ Див. *Christus vivit*, 125.

⁹⁶ Молодь у Церкві третього тисячоліття, 122.

⁹⁷ Див. *Pastores dabo vobis*, 81.

Беручи до уваги старозавітного персонажа – праведного Йова, який багато страждав і став найзлиденнішим та найнещаснішим чоловіком, Папа Іван Павло II у своїй енцикліці *Evangelium vitae* («Євангелія життя») стверджує, що проблема страждання непокоїть віру і наражає її на випробування⁹⁸. Сучасний доктор біблійних наук отець Роман Островський, в контексті пандемії *COVID-19* зазначає, що фундаментальним питанням даної біблійної особи є віра:

Особливість Йова в тому, що він не зупиняється лише на наріканні на Бога за пережиті лиха, а шукає зустрічі з Богом і знаходить... Бог приходить. У цьому зароджується наша християнська надія, яка базується на відкритості і готовності бути й вірити у Бога. Християнська надія підштовхує нас до віри і любові⁹⁹.

Через життєві випробування особа покликана пізнавати власне життя, яке є даром. Приклад Йови показує, що в цих суперечностях, проблемах життя людина перебуває в руках Отця. Тому на хресті Ісус промовив: «Отче, у твої руки віддаю Духа мого!» (Лк 23,46), тобто життя¹⁰⁰. Також Папа Франциск, уділяючи Найсвятішими Тайнами благословення «*Urbi et Orbi*» («Місту і світу») сказав:

Початком віри є пізнати, що потребуємо спасіння. В Його хресті ми були спасенні, щоби прийняти надію та дозволити на те, аби вона посилювала та підтримувала всі заходи та можливі шляхи, що можуть допомогти нам вберегтися та оберігати. Пригорнутися до Господа, щоби пригорнутися до надії: ось сила віри, що визволяє від страху та дає надію¹⁰¹.

Турбота про молодь включає в себе духовний супровід та належне наставництво для того, щоб розпізнати її власне особливе покликання у загальному християнському покликанні¹⁰². Тому в цьому розділі *Christus vivit* Святіший Отець пропонує два основні напрями діяльності душпастирства молоді.

Першим напрямом є «пошук, запрошення, заклик, який привабить нових молодих осіб до досвіду Господа»¹⁰³. Душпастирі повинні заохочувати молодь, яка здатна знаходити шляхи для запрошення і дати їм свободу дії для місії в

⁹⁸ Див. *Evangelium vitae*, 31.

⁹⁹ Островський Р. *Біблійний Йов – приклад, як пережити кризу коронавірусу* // news.ugcc.ua (16.03.2020).

¹⁰⁰ Див. *Evangelium vitae*, 33.

¹⁰¹ *З нами у човні Ісус, який вгамовує бурю* // vatican.va (31.03.2020).

¹⁰² Див. *Священик – служитель Божого милосердя*, 72.

¹⁰³ *Christus vivit*, 209.

Див. Мт 7,7-8: «Просіть, і дасться вам; шукайте, і знайдете; стукайте, і відчинять вам. Кожний бо, хто просить, одержує; хто шукає, знаходить; хто стукає, тому відчиняють».

молодіжних середовищах в різний спосіб: молодіжні з'їзди, фестивалі, спортивні змагання, евангелізація в соціальних мережах, пісні та відео. Цей пошук має на меті пробудити глибокий досвід віри, щоб кожна молода особа віднайшла мужність посіяти заклик до Господа іншій молодій особі¹⁰⁴. Для заклику молодих осіб до Бога привілеєм є мова близькості, яка пробуджує надію і мрії. Попри свої недоліки і слабкості, молода особа докладает зусиль, щоби належним чином жити вірою. Для цієї близькості, перш за все потрібна допомога, конкретна настанова в конкретній ситуації, підтримка душпастирів, намагатися втілити керигму в мову сучасної молоді¹⁰⁵.

Керигма поєднується із закликом увірувати в Христа Спасителя, Який є «путь, істина і життя!» (Йо 14,6). Використовуючи відповідні засоби, кожен має право шукати правду для того, щоб виробляти у своєму сумлінні правдиві переконання. Такими засобами вільного пошуку правди є навчання й виховання, спілкування та діалог, в ході яких люди, котрі віднайшли правду, допомагають одні одним в пошуку та пізнанні вірного шляху¹⁰⁶. «Через вірність голосові сумління християни єднаються з іншими людьми у пошуках правди й розв'язуванні у правді численних моральних проблем, які виникають як у житті окремих людей, так і в житті громадському»¹⁰⁷. У такий спосіб життя в істині має вагоме значення в суспільних відносинах, тому що люди і суспільні групи, керуючись правдою, здатні розв'язувати соціальні проблеми, уникати зловживань та узгоджувати свої дії з об'єктивними вимогами моралі¹⁰⁸. Це зумовлює пошук «справедливості, віри, любові, миру» (2 Тм 2,22), що допомагає особистому духовному зросту¹⁰⁹.

Другим напрямом є «зростання, розвиток певного шляху дозрівання особи, яка вже пережила цей досвід» (CV 209). Тут зосереджується увага не на різних формаційних курсах чи зустрічах, які зумовлюють передачу великої кількості

¹⁰⁴ Див. *Christus vivit*, 210.

¹⁰⁵ Див. Там само, 211.

¹⁰⁶ Див. *Dignitatis humanae*, 3.

¹⁰⁷ *Gaudium et spes*, 16.

¹⁰⁸ Див. *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*, 198.

¹⁰⁹ Див. *Christus vivit*, 159.

доктринальної інформації, що часто стає причиною втрати запалу зустрічі з Христом, а на зародженні великого досвіду, на якому тримається християнське життя¹¹⁰.

Розвиток невід’ємний від соціально-економічних аспектів і згідно зі Святим Письмом є сучасним виявом засадничого виміру покликання людини¹¹¹. Зважаючи на це, розвиток не потрібно обмежувати виключно до економічного зростання, необхідно розглядати його цілісно. Перш за все, зростання служить благу окремої особи, групі людей і людства загалом. Неможливо відокремити економіку від суспільних справ чи розвиток від культури, в якій він відбувається¹¹², подібно як віра та розум невід’ємні одне від одного.

У своїй енцикліці *Sollicitudo rei socialis* («Турбота про соціальні справи») Папа Іван Павло II зазначає, що «поняття віри робить уповні зрозумілими підстави, які спонукають Церкву звертатися до проблем розвитку, вважати їх обов’язком свого пастирського служіння та заохочувати всіх до роздумів над природою та ознаками справжнього людського поступу»¹¹³.

Процес зростання зосереджений на двох фундаментальних аспектах: «поглиблення керигми, основоположний досвід зустрічі з Богом в особі померлого і воскреслого Христа. А також зростання у братській любові, спільнотовому житті та служінні»¹¹⁴.

Папа не відкидає плідність формаційних курсів, а показує основоположну мету таких зустрічей, після чого й слідує доктринальна і моральна підготовка молодих осіб. В апостольському повчанні *Evangelii gaudium* («Радість Євангелія») Понтифік наголошує на тому, що не слід вважати формацію більш ґрунтовнішою за керигму:

Немає нічого ґрунтовнішого, глибшого, надійнішого, змістовнішого і мудрішого від цього проголошення. Уся християнська формація – це, перш за все, поглиблення керигми, яка за кожним разом втілюється більше і краще, яка ніколи не перестає

¹¹⁰ Див. *Christus vivit*, 212.

¹¹¹ Див. *Sollicitudo rei socialis*, 30.

¹¹² Див. *Populorum progression*, 14.

¹¹³ *Sollicitudo rei socialis*, 31.

¹¹⁴ *Christus vivit*, 213.

освітлювати катехитичну працю, і яка допомагає правильно розуміти значення любові теми, яка розгортається в катехизах¹¹⁵.

Часто молоді особи хочуть можливості активної діяльності для того, щоб робити добро іншим, що показує другий вагомий аспект дозрівання особи. Тому, нагодою для зростання і відкриття на божественний дар віри й любові є служіння, за допомогою якого молоді особи мають бажання допомогти іншим, а особливо найбільш потребуючим, дітям та бідним¹¹⁶. Долаючи бідність і борючись проти несправедливого стану речей, суспільство здатне сприяти власному добробуту, а також дбати про духовний і моральний розвиток людини¹¹⁷. Таким чином «розвиток потребує уваги до духовного життя, серйозного ставлення до довіри Богові, духовного братерства у Христі, покладання на Боже провидіння і Боже милосердя, любові і прощення, самопожертву, прийняття ближнього, справедливості і миру»¹¹⁸.

Чеснота віра через Слово Боже веде молоду особу до зустрічі з живим Богом. Тому третім принципом душпастирства молоді є «віра у виховання як скромного засобу, здатного допомогти людині зустріти свого Господа»¹¹⁹. Бо християнське виховання спрямоване на співпрацю з Божою благодаттю у формуванні справжнього і досконалого християнина, тобто самого Христа в людях. Воно охоплює усю сферу людського життя – фізичного й духовного, інтелектуального й морального, індивідуального, родинного та суспільного, щоб згідно з прикладом та наукою Ісуса, піднести, спрямувати і вдосконалити особу¹²⁰.

«Справжнє виховання має на меті формувати людську особу відповідно до остаточної мети її життя, а також на благо суспільства, членом якого є людина і в якому вона, дозрівши, буде виконувати певні функції»¹²¹. Крім формування

¹¹⁵ *Evangelii gaudium*, 165.

¹¹⁶ Див. *Christus vivit*, 225.

¹¹⁷ Див. *Populorum progression*, 76.

¹¹⁸ *Caritas in veritate*, 79.

¹¹⁹ *Молодь у Церкві третього тисячоліття*, 122.

¹²⁰ Див. Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові*. Цит. за: Пій XI. Енцикліка *Divini Illius Magistri*, 105.

¹²¹ *Gravissimum educationis*, 1.

зрілості особи, християнське виховання спрямоване на те, щоб охрещені, введені у пізнання таїнства спасіння, усвідомлювали прийнятий ними дар віри та навчилися провадити своє життя у справедливості та святості правди¹²². Тому, Папа Франциск закликає молодих осіб: «Не дозвольте світу затягнути вас ділитися лише негативними або поверховими речами. Майте мужність іти проти течії й умійте ділитися Ісусом, несіть іншим віру, яку Він подарував вам» (CV 176). Бо молодість реалізується вповні не лише тимчасовими задоволеннями чи поверховими успіхами, але й великодушним даруванням та щирою посвятою¹²³.

Чеснота віри і виховання розкривають і підтримують здатність людини відповісти на заклик Бога у відповідальний і зрілий спосіб. Процес виховання допомагає молодій особі розпізнати своє справжнє покликання задля розвитку родини, Церкви та суспільства. У свою чергу дар розпізнання дає можливість особі побачити власні харизми та недоліки, бажання та занепокоєння, страхи та питання, таким способом визнати шляхи, які ведуть до повної свободи. Молоді особи, через шлях братерства, до якого Бог їх кличе, покликані виражати любов у спільнотовому житті, єднатися та ділитися радістю віри з іншими. «Нову заповідь даю вам, щоб ви любили один одного! Як я був полюбив вас, так любіте і ви один одного!» (Йо 13,34). Саме на цій заповіді ґрунтується зростання молоді у братерському вимірі. Душпастирі разом із молоддю повинні допомогти жити, як брати, будувати спільноту, служити іншим і бути близькими до бідних. Все це є виконанням даної заповіді, що виражає нашу любов до Бога, а тим самим сприяє формації та зростанню молоді¹²⁴.

Для ефективного виховання молоді, душпастирі мають обов'язок розпізнавати знаки часу та пояснювати їх у світлі Євангелія. Цей обов'язок полягає в тому, щоб бачити дійсність щоденного життя, в якому Христос присутній. Ісус є тим, хто живе в серцях через віру, допомагає людям у своїй любові та вселяє милосердя через Святого Духа.

¹²² Див. *Gravissimum educationis*, 2.

¹²³ Див. *Christus vivit*, 108.

¹²⁴ Див. Там само, 215.

Наступним елементом виховання молоді є те, що особа і її проблеми в процесі християнського зросту стають пріоритетними. Тому що різного роду проблеми, негаразди, страждання непокоять віру і наражають на випробування. В даному контексті, турбота про молодь включає в себе напрям пошуку правди для свободи дії, пробудження глибокого досвіду віри. Цей пошук істини спонукає особу зростати і дозрівати у вірі та ділитися цим досвідом віри. Напрямок зростання базується на поглибленні кериґми – заклик увірувати в Спасителя. Віра у Христа Відкупителя, освітлюючи природу розвитку зсередини, провадить особу у її завданні співпраці. Тому спрямоване на братську любов та служінні, за допомогою якого молоді особи бажають допомогти своїм ближнім, особливо найбільш потребуючим.

Останнім фундаментальним елементом є віра у засіб виховання, що здатний допомогти людині зустріти Бога. Виховання охоплює усю сферу людського життя, що має на меті вдосконалити особу, спрямувати її до Христа та навчити провадити життя у справедливості, мирі, правді, вірі, надії та любові.

ВИСНОВОК

У ході дослідження було проаналізовано біблійний погляд та Отців Церкви стосовно чесноти віри. Людина, живучи в раю, не потребувала віри як чесноти. Вона постала після гріхопадіння тоді, коли Адам і Єва втратили безпосередній зв'язок з Богом. Тому чеснота віра пов'язана із наверненням і стає відповіддю особи на Божий заклик для відновлення Союзу між Богом і людиною. Завдяки слуханню та послуху вірі людина здатна відкритися на майбутнє і довіряє милосердній любові Бога.

Доказом цієї любові є смерть і воскресіння Ісуса Христа, що переконує повністю довіритися Богові. Тому віра полягає в добровільній довірі та згоді дозволити Йому діяти в житті особи – любити, спасати її і завжди перебувати з нею.

Згідно Святого Августина та Томи Аквінського для глибшого пізнання Бога потрібна співдія розуму та віри. За допомогою віри людина приймає об'явлену істину, а розум поглиблює її. Розум, просвітлений вірою, звільняється від немочей та обмежень і набуває необхідної сили, щоб здійснити пізнання таємниці Бога в Тройці.

У другому розділі магістерської роботи вказано на головні принципи практикування чесноти віри. Любов до Бога та людей спонукає передавати віру іншим. Особа, прийняттям на себе життєвих турбот і труднощів, уподібнюється до стражденного Христа. Своім публічним богопоклонінням, молитвою, діяльною вірою, вона здатна долати ці перешкоди і може досягти сердець ближніх і спричинитися до спасіння усього світу, прикладом чого є сам Ісус Христос.

Увірувавши в любов, людина зустрічається з живим Христом, який присутній у цих хрестах, який віддав своє життя за кожного. Бог, знаючи про людські упадки, гріхи, суспільні проблеми, настільки полюбив людину, що задля неї Христос став Воплоченим Сином, щоб завжди перебувати з нею. З цього

приводу Папа Франциск стверджує, що «віра в те, що Син Божий прийняв наше людське тіло, означає, що кожна людська особа була піднесена до самого серця Бога. Віра в те, що Ісус пролив за нас свою кров, позбавляє нас найменшого сумніву в безмежній любові, яка облагороджує кожну людину»¹.

Таким чином молоді люди, сповнені духом віри та впевненості у собі, прагнуть змінювати світ навколо і робити добрі діла. Для цього молодь потребує душпастирської підтримки, слова, заохочення та підбадьорення.

У третьому розділі дослідження охарактеризовано родину як головне середовище в процесі зародження і поглиблення справжньої віри. Першим і найголовнішим середовищем розвитку чесноти віри є сім'я, яка являється вісником Доброї Новини, через яку батьки поступово залучають своїх дітей до життя Христа і Церкви. Євангеліє любові і сім'ї є закликом не боятися випробувань і йти вперед. Віра надає повноти розумінню родини, котра заснована на шлюбі між чоловіком та жінкою і творить первісну й життєво необхідну клітину суспільства.

Вказано Церкву – як місце зміцнення і реалізації дару віри. Виховуючись у християнській спільноті, молода особа не боїться брати на себе відповідальність за інших, доростати до активного лідерства та виконувати місію передання віри. Це робить їх активними учасниками євангелізації, живого свідчення Христа та суспільного відновлення. Церква виховує людей християнами, які реалізують себе через любов у правді та відання себе Богові та ближнім. Віра є живим пізнанням Христа, живою пам'яттю його заповідей і правдою, якою слід жити. Віра є рішенням цілого життя людини, зустріччю, розмовою, спільністю любові й життям між віруючим та Ісусом Христом, який є Дорогою, Правдою і Життям (див. Йо 14,6). Сюди входить акт глибокої довіри до Христа, який допомагає нам жити так, як Він – у глибокій любові до Бога та своїх ближніх².

¹ *Evangelii gaudium*, 178.

² Див. *Veritatis splendor*, 80.

Див. Гл 2,20: «Живу вже не я, а живе Христос у мені. А що живу тепер у тілі, то живу вірою в Божого Сина, який полюбив мене й видав себе за мене».

Показано школу та вищі навчальні заклади – як місце розвитку особи та евангелізації молоді, що і підтримує і сприяє вихованню у вірі. В середовищі школи та вищих навчальних закладів, молодь вчиться поєднувати розум і віру, джерелом яких є Бог.

У цьому ж розділі досліджено принципи виховання молодого покоління до віри в живого Христа через виховне середовище та душпастирство покликання до богопосвяченого життя. Душпастирська підтримка молодих людей є невід'ємною складовою розвитку чесноти віри. Наслідуючи Христа, богопосвячена особа є слугою для багатьох. Місія душпастиря проявляється в потрібному служінні – Слова Божого, Святих Таїнств і Любові. Словом Божим служитель навчає і наводить людей до віри і послуху Христові. Служінням таїнства звершується діло людського визволення. У такий спосіб душпастир ділиться безкорисливою любов'ю з кожним ближнім, а особливо з найбільш потребуєчими.

Для ефективного духовного проводу, душпастирська формація базується на чотирьох принципах: загальнолюдському, духовному, інтелектуальному та душпастирському. Таким чином молоді люди зможуть отримати необхідні духовні ресурси, щоб відповісти на Божий заклик.

Ісус є тим, хто живе в серцях через віру, допомагає людям у своїй любові та вселяє милосердя через Святого Духа. Турбота про молодь включає в себе напрям пошуку правди для свободи дії, пробудження глибокого досвіду віри. Це спонукає особу зростати, дозрівати у вірі і ділитися цим досвідом. Зростання у вірі спрямоване на заклик увірувати у Христа Спасителя та братську любов і служіння іншим. Тому виховання до чесноти віри спрямовує молоду особу до Христа і навчає провадити життя у справедливості та мирі, любові та надії.

Віра виявляється та поглиблюється в голошенні Євангелія, яка очищає та зціляє. Християнський спосіб життя живиться вірою у Христа, зміцнюється благодаттю хрещення і слуханням слова Божого, виражається в особистій

молитві, в роздумах над Святим Письмом, у житті християнської сім'ї, в богослужінні спільноти, яка збирається, щоб віддати хвалу Богові³.

Христос мав багато рис, типових для молодих осіб. Ісус співчував найслабшим, убогим, хворим, грішним і відкинутим людям. Мужньо дискутував з релігійною та політичною владою того часу. Пережив досвід непорозуміння та відкинення, відчував страх страждання. При цьому Ісус звернув свій погляд у майбутнє і цілковито довірився Отцеві й силі Святого Духа⁴.

Дана тема може розгортатися в подальшому дослідженні, а саме: ширший опис про чесноту віри згідно Традиції Церкви; конкретніший аналіз зовнішніх проблем, які перешкоджають розвитку у вірі; розгляд місця реалізації процесу виховання до чесноти віри – з'їзди в світовий день молоді, скаутські організації (Спілка української молоді, Пласт). Це може «визначити шлях для входу у вселенське братерство та контемплятивну молитву»⁵.

³ Див. *Unitatis redintegratio*, 23.

⁴ Див. *Christus vivit*, 31.

⁵ Там само, 228.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела й основна

Святе Письмо Старого та Нового Завіту в перекладі о. Івана Хоменко, 3-го видання ЧСВВ, Львів: Видавництво «Місіонер», 2007, 1475.

Francis. Encyclical *Laudato si'* / Libreria Editrice Vaticana. Vaticano 2015.

II Ватиканський Собор, Декрет про апостолят мирян *Apostolicam actuositatem* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі.* Львів 2014, 227-252.

II Ватиканський Собор, Декрет про служіння і життя пресвітерів *Presbyterorum ordinis* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі.* Львів 2014, 302-333.

II Ватиканський Собор, Догматична конституція про Боже Об'явлення *Dei verbum* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі.* Львів 2014, 213-226.

II Ватиканський Собор, Догматична конституція про Церкву *Lumen gentium* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі.* Львів 2014, 55-116.

II Ватиканський Собор. Декларація про релігійну свободу *Dignitatis humanae* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі.* Львів 2014, 253-264.

II Ватиканський Собор. Декларація про християнське виховання *Gravissimum educationis* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі.* Львів 2014, 196-207.

II Ватиканський Собор. Декрет про єкуменізм *Unitatis redintegratio* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі.* Львів 2014, 128-144.

- II Ватиканський Собор. Декрет про священниче виховання *Optatum totius* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 181-195.
- II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Ad gentes* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 265-301.
- II Ватиканський Собор. Конституція про святу літургію *Sacrosanctum Concilium* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 13-45.
- Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* 28, Greek-english New Testament, Deutsche Bibelgesellschaft, 2014.
- Венедикт XVI Апостольський лист *Porta fidei* («Двері віри»). Львів 2017.
- Венедикт XVI. *Божя революція* / перекл. з італ. Климентій Василь С., ЧСВВ. Жовква 2009.
- Венедикт XVI. Енцикліка *Caritas in veritate* / Свічадо. Львів 2011.
- Венедикт XVI. Енцикліка *Deus caritas est* / Свічадо. Львів 2011.
- Венедикт XVI. Енцикліка *Spe Salvi* / Місіонер. Львів 2007.
- Венедикт XVI. Післясинодальне апостольське повчання *Verbum domini* / Свічадо. Львів 2011.
- Вітаю тебе, Україно! Пастирський візит Святішого Отця Івана Павла II в Україну 23-27 червня 2001 року*. Львів 2001.
- Іван Павло II. «Лист до священників у Великий четвер». Львів 2017.
- Іван Павло II. Апостольська конституція *Ex corde Ecclesiae*. Львів 2017.
- Іван Павло II. Апостольське післясинодальне повчання *Familiaris consortio* / Місіонер. Львів 2008.
- Іван Павло II. Апостольський лист *Dies Domini*. Рим 1998.
- Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus*. Рим 1991.
- Іван Павло II. Енцикліка *Evangelium vitae*. Рим 1995.
- Іван Павло II. Енцикліка *Fides et Ratio* / Свічадо. Київ-Львів 2000.
- Іван Павло II. Енцикліка *Redemptor hominis* / Місіонер. Львів 2008.

- Іван Павло II. Енцикліка *Redemptoris missio* / Місіонер. Жовква 2011.
- Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* / Свічадо. Львів 2011.
- Іван Павло II. Енцикліка *Veritatis splendor* / Кайрос. Київ 2013.
- Іван Павло II. Післясинодальне апостольське повчання *Christifideles laici* / Місіонер. Львів 2006.
- Іван Павло II. Післясинодальне апостольське повчання *Pastores dabo vobis* / Свічадо. Львів 2018.
- II Ватиканський собор. Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі *Gaudium et spes // Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 334-417.
- Конгрегація католицької освіти. *Dimensione religiosa dell'educazione nella scuola cattolica* («Релігійний вимір освіти в католицькій школі»). Львів 2017.
- Конгрегація католицької освіти. *Il laico testimone cattolico della fede nella scuola* («Католик-мирянин у школі: свідок віри»). Львів 2017.
- Конгрегація католицької освіти. *Orientamenti educativi sull'amore umano* («Виховні дороговкази в людській любові»). Львів 2017.
- Конгрегація у справах віровчення. Декларація про деякі питання статевої етики *Persona humana* / перекл. Угрин Л. Рим 1975.
- Конгрегація у справах духовенства. *Дар пресвітерського покликання*. Збірник «По чину Мелхиседека» / перекл. з італ. К. Зінченко. Львів 2018.
- Конгрегація у справах духовенства. *Довідник для служіння і життя священників*. Збірник «По чину Мелхиседека» / перекл. з італ. К. Зінченко. Львів 2018.
- Конгрегація у справах духовенства. *Священик – служитель Божого милосердя*. Посібник для сповідників та духовних наставників / перекл. з італ. Т. Курилець. Львів 2018.
- Конференція єпископів Руанди. *Лист католицьких єпископів до вірних з нагоди спеціального року примирення в Руанді*. Кігалі 2018.
- Павел VI. Апостольське обращение *Evangelii nuntiandi*. Рим 1975.
- Павло VI. Енцикліка *Mysterium fidei*. Рим 1965.
- Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio* / Свічадо. Львів 2011.

Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви* / перекл. Живиця О., наук. ред. Щербініна Ю. Київ 2008.

Патріарша комісія у справах молоді. *Молодь у Церкві третього тисячоліття*.

Матеріали IV сесії Патріаршого (всецерковного) Собору Української Греко-Католицької Церкви. Львів 2009.

Пій XI. Енцикліка *Divini Illius Magistri* («Про християнське виховання молоді»). Львів 2017.

Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*. Жовква 2002.

Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха»*. Львів 2012.

Франциск. Апостольське післясинодальне повчання *Amoris Laetitia*. Рим 2016.

Франциск. Апостольське післясинодальне повчання *Christus vivit* / Конгрегація Інститутів богопосвяченого життя і Товариств апостольського життя. Лорето 2019.

Франциск. Апостольське повчання *Evangelii gaudium*. Рим 2013.

Франциск. Апостольське повчання *Gaudete et exsultate*. Рим 2018.

Франциск. Енцикліка *Lumen fidei*. Рим 2013.

Франциск. *Промова до Пленарного засідання Конгрегації у справах духовенства*. 3 жовтня 2014. *L'Osservatore Romano* 2014.

Допоміжна

«Керигма» // *Українська Католицька енциклопедія*, catholicencyclopedia.in.ua (10.10.2019).

A. Kokoszka. *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*. Część III. Tarnów 1999, 247.

Augustinus. Проповідь = Августин. *Проповіді*.

Benedetta vergogna // *L'Osservatore Romano* vatican.va (24.03.2020).

Cyrillus Hierosolymitanus. *Catecheses mystagogicae quinque*, 1 (PG 33, 1059); давньогр. переклад: Кирило Єрусалимський. *Містагогійні катехизи* (Джерела християнського Сходу 21). Львів 2009.

Discorso del Santo Padre Francesco agli studenti delle scuole gestite dai Gesuiti in Italia e Albania // Libreria Editrice Vaticana vatican.va (11.05.2020).

Dzidek Tadeusz. «Prezentacja – antologia tekstów – dyskusja». лютий 2000 // *Mistrzowie teologii opoka.org (30.10.2019).*

Speiser E. A. «'People' and 'Nation' of Israel», JBL 79. 1960.

Taylor G. *The Function of ΠΙΣΤΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥ in Galatians, JBL 85.1, 1. 1966.*

Threats and opportunities from automation and robotisation // European Commission europa.eu (24.03.2020).

Августин. *Энхиридион Лаврентию или о вере, надежде и любви.* Киев 1996.

Баркли У. *Комментарии к Новому Завету, Комментарии на Евангелие от Иоанна / [Epub].*

Бил Г. – Карсон Д. (ред.). *Ветхий Завет на страницах Нового. Т. 3. Деяния св. Апостолов. Общие послания. Откровение.* Черкассы 2013.

Бил Г. – Карсон Д. (ред.). *Ветхий Завет на страницах Нового. Т. 4. Послания апостола Павла.* Черкассы 2015.

Горішня Мар'яна, *Отці Церкви II. Частина II: Золота Доба Патристики. Скрипт для приватного вжитку.* Львів 2006.

Документ досинодального зібрання підготовки XV Загальної асамблеї Синоду Єпископів (24 березня 2018).

З нами у човні Ісус, який вгамовує бурю // Vatican news vatican.va (27.03.2020).

Каррид Дж. *Бытие, том 1 / перекл. с англ. Вязовской А.* Минск 2005.

Кришталь Г, *Моральне богослов'я: Етика статевої і подружнього життя. Скрипт для студентів.* Львів 2009.

Лаба Василь. *Патрологія: життя, письма і вчення Отців Церкви,* Львів 1998, 552.

Макрей Дж. *Жизнь и учение апостола Павла / перев. Гейченко А.* Черкассы 2009.

Мехед Н. *У Східній Європі кількість ВІЛ-інфікованих зросла на третину – ООН.* 16 липня 2019 // *Новини dw.com (25.02.2020).*

Островський Р. *Біблійний Йов – приклад, як пережити кризу коронавірусу.* 16 березня 2020 // *Департамент інформації УГКЦ news.ugcc.ua (31.03.2020).*

Падовезе Л. *Вступ до патристичного богослов'я* / перекл. Теодорович Г. Львів 2001.

Папа Франциск: Місія Церкви – звіщати Євангеліє в убогості. 5 лютого 2015 // *Католицький оглядач catholicnews.org.ua* (04.04.2020).

Ранер К. *Основание веры. Введение в христианское богословие*, серия «Современное богословие». (Библейско-богословский институт св. апостола Андрея) / перев. с нем. Витковский В. Москва 2006.

Сумма теологии. Часть II-II. Вопросы 1-46 / Фома Аквинский. - К.: Ника-Центр 2011, 576.

УНІАН. *В ООН мають намір перемогти СНІД до 2030 року*. 19 листопада 2014 // *Інформаційне агентство unian.ua* (25.02.2020).

Федів В. *Людина у сучасному інформаційному просторі*. 27 листопада 2015 // *Буковинський державний медичний університет bsmu.edu.ua* (11.03.2020).

Христос Яннарас. *Вера Церкви. Введение в православное богословие* / [PDF] 229.

Шевчук С. *Сім'я – це Євангеліє, добра новина для сучасного розгубленого людства*. 14 травня 2020 // *Департамент інформації УГКЦ ugcc.tv* (15.05.2020).

Шептицький А. *«Аскетично-моральні твори»*, Т. IV. (Праці Греко-Католицької Богословської Академії) / упоряд. Гарванко С. Рим 1978.

Шептицький А. *Декрет «Про виховання» // До вас моє слово. 150 цитат митрополита* / упоряд. Дзюрах Б. Київ 2015, 49-58.

Шептицький А. *Пастирське послання «До української молоді» // 150 думок Митрополита Андрея Шептицького* / упоряд. Ференц Т. Львів 2015, 117-118.

Шептицький А. *Пастирське послання «Правдива віра» // 150 думок Митрополита Андрея Шептицького* / упоряд. Ференц Т. Львів 2015, 30.

Довідкова

Вера // *Католическая Энциклопедия*. Т. I. Москва 2002, 923-927.

Ланглуа А. та ін., *Святе Письмо в європейській культурі. Біблійний словник* / перекл. з фр. Борисяк З. – Лисюк Н. Київ: 2004.

- Леон-Дюфура К. *Віра* // Мудрий С. (ред.). *Словник Біблійного Богослов'я*. Рим 1992, 145-152.
- Леон-Дюфура К. *Давид* // Мудрий С. (ред.). *Словник Біблійного Богослов'я*. Рим 1992, 216-218.
- Леон-Дюфура К. *Слово Боже* // Мудрий С. (ред.). *Словник Біблійного Богослов'я*. Рим 1992, 739-745.
- О'Колінз Дж. *Віра* // Мудрий С. (ред.). *Малий теологічний словник*. Івано-Франківськ: 1997, 48.
- Павло-Марія від Хреста. *Віра* // М. Христова, Кармелітка (ред.). *Старий Заповіт – джерело духовного життя*. Рим-Мюнхен: 1976, 455-535.
- Рагнер К. *Віра* // Мудрий С. (ред.). *Короткий теологічний словник*. Львів 1996, 81-87.
- Рагнер К. *Гріх* // Мудрий С. (ред.). *Короткий теологічний словник*. Львів 1996, 115-117.
- Соломаха І. *Духовний потенціал віри, надії, любові* // *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. Випуск 90. Київ 2014, 229-234.